

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Jurisprudence
Economic Sciences
Agricultural Sciences
Public administration
Physical and mathematical
sciences

№17(176) 2023

Część 1

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №17 (176), 2023

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczevska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agrotechnologii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Tasz kent

    SlideShare

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa
Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org
<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

PUBLIC ADMINISTRATION

<i>Ovod I.V., Melchenkova O.M., Moguzeva A.O.</i> ИЗБИРАТЕЛЬНЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ	3
<i>Ovod I.V., Melchenkova O.M., Moguzeva A.O.</i> ELECTORAL LEGAL RELATIONS: SOME PROBLEMATIC ASPECTS	3
<i>Ovod I.V., Mareeva D.U., Bozina A.M.</i> НЕМАТЕРИАЛЬНЫЕ БЛАГА ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РФ	6
<i>Ovod I.V., Mareeva D.U., Bozina A.M.</i> INTANGIBLE BENEFITS UNDER THE CIVIL LEGISLATION OF THE RUSSIAN FEDERATION	6

AGRICULTURAL SCIENCES

<i>Kucher L., Musiienko V., Beregniak E., Poltoretskyi S., Lapchynskiy V., Kurochka N., Nosulia A., Matviienko A.</i> ASSESSMENT OF THE STATE OF SOD-SLIGHTLY PODZOLIC CLAY-SAND SOIL OF POLISSIA OF UKRAINE	8
<i>Kalayda K., Tokar A., Slobodyanik G., Voitsekhivskiy V., Zahliada A., Iliashenko A., Tkachuk S., Nesterova N., Muliarchuk O., Balitska L., Yushkevich M., Symonenko N.</i> QUALITY, BIOLOGICAL VALUE AND PRODUCTIVITY OF SWEET PEPPER OF EARLY VARIETIES AS THE BASIS OF COMPETITIVENESS	11

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

<i>Sytnik O.</i> AN ALGORITHM FOR THE SEQUENTIAL IDENTIFICATION OF MERSENN CODE SYMBOLS IN THE PRESENCE OF INTERSYMBOL INTERFERENCE	15
--	----

ECONOMIC SCIENCES

<i>Калініченко В.М.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБГРУНТУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ТИПІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ	21
<i>Kalinichenko V.M.</i> THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF JUSTIFICATION OF PRODUCTION TYPES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON AGRICULTURAL COMMODITY MARKETS	21

JURISPRUDENCE

<i>Mammadov N.R.</i> THE CONCEPT OF N.A.ALIYEV ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE KARABAKH REGION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (1970-1985)	25
<i>Обушенко Н.М., Киян В.Я.</i> НОРМОТВОРЧА СКЛАДОВА ВЛАДИ РОБОТОДАВЦЯ	28
<i>Obushenko N., Kyian V.</i> NORMATIVE COMPONENT OF THE EMPLOYER'S AUTHORITY	28
<i>Копилов Е.В.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ПРОВЕДЕННЯМ ОПЕАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	33
<i>Korylov E.V.</i> SOME ASPECTS OF EXECUTION OF PROSECUTOR SUPERVISION OVER THE CONDUCT OF DETECTIVE AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES BY UNITS OF THE CRIMINAL POLICE OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL	33

PUBLIC ADMINISTRATION

Овод Игорь Викторович

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры правового обеспечения экономической деятельности,
Самарский государственный экономический университет.

Мельченкова О.М.

Могужева А.О.

Поволжский Государственный колледж.

ИЗБИРАТЕЛЬНЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ.

Ovod I.V.

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Legal Support of Economic Activities,
Samara state University of Economics/

Melchenkova O.M.

Moguzeva A.O.

Volga State College.

ELECTORAL LEGAL RELATIONS: SOME PROBLEMATIC ASPECTS.

Аннотация

Статья посвящена особенностям реализации прав граждан на участие в голосовании, анализируются проблемы правового регулирования и практического решения вопроса реализации избирательного права лиц, находящихся в следственных изоляторах или помещениях, функционирующих в режиме следственных изоляторов учреждений уголовно-исполнительной системы, в отношении которых приговор не вступил в законную силу.

Исследованы вопросы организации и проведения процедуры голосования избирателей вне помещений, где осуществляют работу участковые избирательные комиссии, проведен сравнительный анализ действующих нормативно-правовых актов, регламентирующих избирательное право граждан России, с международными законодательными актами, практикой Европейского суда по правам человека.

Abstract

The article is devoted to the peculiarities of the realization of the citizens' rights to participate in voting, the problems of legal regulation and practical solution of the issue of the realization of the electoral right of persons in remand centers or premises functioning in the regime of pre-trial detention centers of the institutions of the penitentiary system for which the sentence has not entered into a legal force.

The issues of organization and conduct of voting procedure for voters outside the premises where precinct election commissions work are carried out, a comparative analysis of existing normative and legal acts regulating the electoral rights of citizens of Russia, with international legislative acts, the practice of the European Court of Human Rights is conducted.

Ключевые слова: избирательное право гражданина, Европейский суд по правам человека, применимость норм международного права, основные гарантии избирательных прав, органы государственной власти, участие в голосовании, судебная практика, участковая избирательная комиссия, исправительные учреждения, Уголовно-исполнительный кодекс.

Key words: the electoral rights of citizens, the European Court of Human Rights, the applicability of international law, basic guarantees of electoral rights, public authorities, participation in voting, judicial practice, precinct election commissions, correctional institutions, the Penal Code.

Каждый дееспособный гражданин РФ наделяется избирательным правом, при этом государством предоставляется ряд гарантий и защита в области избирательного права. Эти правомочия закреплены во Всеобщей декларации прав человека и в Конституции Российской Федерации.

Так, в Конституции отражено, что граждане РФ могут выражать свою волю посредством выборов, принимать участие в которых они могут непосредственно. Выражается это в том, что дееспособные граждане вправе либо участвовать в голосовании, либо баллотироваться в качестве кандидата в

строгом соответствии с действующим законодательством о выборах в Российской Федерации. Дееспособность зависит от телесно-физического состояния человека, возраста, гражданства, проживание (нахождение лица, пребывание его), в определенном статусе определенным законом.

При этом выражать свое волеизъявление гражданин вправе исключительно добровольно – это его гражданская правосознательность, в данном случае он должен быть активным гражданином РФ, так как от его воли и зависит политический курс развития

нашего государства (ст.3 КРФ). Государством гарантируется, что никто не вправе оказывать ни психического, ни физического давления на волеизъявление избирателя (ст.3 ФЗ №67¹ «Об основных гарантиях избирательных прав и право на участие в референдуме граждан РФ»). Законодательно установлено, что гражданин Российской Федерации имеет право с 18 лет принимать участие в голосовании или референдуме. Федеральным законом №67 обозначены требования к кандидатам на выборную должность в органы государственной власти или местного самоуправления, предусмотрен перечень характеристик, которые никоим образом не должны влиять на желание гражданина быть избранным(ст.33).

Кроме того, законодательно закреплены ограничения при реализации гражданином избирательных прав (ст.4 ФЗ №67 «Об основных гарантиях избирательных прав и право на участие в референдуме граждан РФ»).

Одной из категорий граждан, для которых не утрачивается, а лишь временно приостанавливается право избирать, быть избранными, осуществлять другие избирательные действия, являются граждане, признанные в судебном порядке недееспособными(ст.4), а также те граждане, которые по приговору суда находятся в учреждениях, обеспечивающих изоляцию от общества(ст.4).

Перечень видов исправительных учреждений, в которых содержатся осужденные к лишению свободы, является исчерпывающим и предусматривает следующие их виды: воспитательные и исправительные колонии, лечебные исправительные учреждения, тюрьмы (УИК² РФ ст.74).

Особое место в структуре ФСИН России занимают следственные изоляторы, которые отчасти выполняют функции исправительных учреждений в отношении отдельных категорий осужденных: осужденных, которые оставлены для выполнения хозяйственных работ, обеспечивающих обслуживание следственного изолятора; лиц, в отношении которых в законную силу вступил приговор суда, и подлежащих направлению в учреждения, обеспечивающие изоляцию от общества, для дальнейшего отбывания наказания; осужденных, перемещаемых из одного места отбывания наказания в другое; а также осужденных на срок не свыше шести месяцев, оставленных с их согласия в следственных изоляторах либо помещениях, функционирующих в режиме следственного изолятора при колониях (УИК РФ ст.74).

Следует отметить, что основную категорию лиц, находящихся в следственных изоляторах (помещениях, функционирующих в режиме следственного изолятора), составляют лица, в отношении которых на основании норм Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации

уполномоченными на то государственными органами избрана мера пресечения в виде содержания под стражей: были задержаны по подозрению в совершении преступлений либо предъявлено обвинение в совершении преступлений.

ФЗ № 67 «Об основных гарантиях избирательных прав и право на участие в референдуме граждан РФ» гарантирует гражданам России их избирательное право и право на участие в референдуме, определена процедура проведения голосования избирателей, в том числе дома, в больнице, иных местах пребывания, а также в отношении граждан последней категории указанных лиц .

Особую роль государство возложило на участковую избирательную комиссию. Так, в обязанность участковой избирательной комиссии входит своевременное обеспечение возможности участия в голосовании избирателей, которые обладают активным избирательным правом на конкретном закрепленном участке, включая лиц, которые в силу различных обстоятельств не могут самостоятельно прибыть на указанный избирательный участок. В обязанности участковой избирательной комиссии (ст. 31 ФЗ № 20) входит обеспечение возможности участия в голосовании избирателей, внесенных в список избирателей на конкретном участке, которые находятся в местах лишения свободы.

Согласно ст. 4 ФЗ № 67 РФ лица, осужденные по итогам рассмотрения уголовного дела и заключенные в исправительные учреждения, временно лишаются права избирать и быть избранными в государственные органы.

Данные обстоятельства нужно трактовать таким образом, что лицо, совершающее или совершившее уголовное преступление, осознано действует и знает (либо должен знать), что оно будет ограничено в избирательных правах на определенный срок, либо лишено гражданства РФ (ФЗ«О гражданстве РФ» ст.22) , а следовательно избирательного права.

1. Возникает вопрос, как быть с теми гражданами, которые будут осуждены по приговору суда и у которых срок содержания в следственных изоляторах и нахождения под домашним арестом будет засчитан в срок отбывания наказания? И в чем проявляется «законосообразность» избирательных правоотношений? Действующие нормы, изложенные в ст. 32 Конституции РФ, не дают ответа на данные вопросы, и приходится констатировать пробел в законодательном регулировании избирательных правоотношений.

И как быть с теми гражданами по отношению которых совершена судебная ошибка в следствие которой гражданин был осужден и наказан по ошибке.

Как нам видится, данные обстоятельства следует учитывать при возможном реформировании

¹ Федеральный закон от 12.06.2002 N 67-ФЗ (ред. от 28.04.2023) "Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации"

² Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 08.01.1997 N 1-ФЗ (ред. от 11.06.2022) // Собрание законодательства Российской Федерации от 13 января 1997 г.

конституции, предпосылки которого обосновывают ряд юристов-конституционалистов, «во главе» которых стоит видный российский ученый-конституционалист С. А. Авакьян.

Вследствие этого предполагается, что будут достигнуты следующие результаты:

- во-первых, ясное нормативно-правовое регулирование избирательных правоотношений;
- во-вторых, приостановление избирательного права для лиц, содержащихся в следственных изоляторах (подчеркнем, что это не сможет каким-либо образом повлиять на результаты проводимых выборов в РФ);
- в-третьих, эффективное расходование финансовых средств, выделяемых из бюджетов разных уровней на проведение выборов, кроме того, более рационально организованная деятельность членов избирательных комиссий, осуществляющих проведение голосования вне помещения, и т. д.
- в-четвертых, в следственных изоляторах приостановить избирательное право, быть избранным и избираться куда-либо определяет совет национальной безопасности на федеральном уровне.

Список использованных источников:

1. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993) [Электронный ресурс] // СПС «Консультант Плюс» (дата обращения: 02.02.2018).
2. Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации: Федеральный закон от 12.06.2002 № 67-ФЗ (ред. от 01.06.2017) [Электронный ресурс] // СПС «Консультант Плюс» (дата обращения: 02.02.2018).

3. О Методических рекомендациях по организации голосования отдельных категорий избирателей при проведении выборов на территории Российской Федерации: постановление Центральной избирательной комиссии России от 07.04.2015 № 278/1649-6 [Электронный ресурс] // СПС «Консультант Плюс» (дата обращения: 02.02.2018).

4. По делу «Анчугов и Гладков (Anchugov and Gladkov) против Российской Федерации» (жалоба № 11157/04 и 15162 / 05) (Первая секция): постановление Европейского суда по правам человека от 04.07.2013 // Бюллетень Европейского суда по правам человека: российское издание. 2014. № 2.

5. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (заключена в г. Риме 04.11.1950) [Электронный ресурс] // СПС «Консультант Плюс» (дата обращения: 02.02.2018).

6. По делу о разрешении вопроса о возможности исполнения в соответствии с Конституцией Российской Федерации постановления Европейского суда по правам человека от 4 июля 2013 г. по делу «Анчугов и Гладков против России» в связи с запросом Министерства юстиции Российской Федерации: постановление Конституционного суда РФ от 19.04.2016 № 12-П // Вестник Конституционного суда РФ. 2016. № 5.

7. Балашов С. А. Решения Европейского суда по правам человека в правовой системе России [Электронный ресурс]. URL: <http://rusrand.ru/actuals/resheniya-evropejskogo-suda-po-pravam-cheloveka-v-pravovoj-sisteme-rossii> (дата обращения: 02.02.2018).

8. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики [Электронный ресурс]. URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat.ru/statistics/population/generation/# (дата обращения: 02.02.2018).

Овод Игорь Викторович

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры правового обеспечения экономической деятельности,

Самарский государственный экономический университет.

Марева Д.Ю.

Бозина А.М.

Поволжский Государственный колледж.

НЕМАТЕРИАЛЬНЫЕ БЛАГА ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РФ.

Ovod I.V.

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Legal Support of Economic Activities,

Samara state University of Economics/

Mareeva D.U.

Bozina A.M.

Volga State College.

INTANGIBLE BENEFITS UNDER THE CIVIL LEGISLATION OF THE RUSSIAN FEDERATION.

Аннотация

В статье обозначается понятие нематериальных благ по главе 8 ГК РФ, указываются проблема и пути совершенствования как понятия нематериальных благ так и дальнейшего развития главы 8 ГК РФ.

Abstract

The article denotes the concept of intangible benefits under Chapter 8 of the Civil Code of the Russian Federation, indicates the problem and ways to improve both the concept of intangible benefits and the further development of Chapter 8 of the Civil Code of the Russian Federation.

Ключевые слова: *честь, здоровье, достоинство, жизнь, свобода, авторство, имя гражданина, иные нематериальные блага*

Keywords: *honor, health, dignity, life, freedom, authorship, the name of a citizen, other intangible benefits*

Проблема обеспечения прав человека по-прежнему остается одним из ключевых направлений юридической науки. Права человека сегодня выступают мерой зрелости государства, «зеркало» нравственного прогресса общества. Они присутствуют везде, в каждой сфере жизнедеятельности человека. Многовековой исторический опыт показывает, что свободное развитие человека как полноценного члена общества и мыслящей личности невозможно без правовых свобод, прав и гарантий такого развития. Конституция в ст.2 провозгласила, что человек, его права и свободы являются высшей ценностью, признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина – обязанность государства³. В развитии положений Конституции и на ее основе были приняты важнейшие правовые акты, направленные на обеспечение и защиту прав человека в различных сферах общественной жизни. Одним из таких законодательных актов является Гражданский кодекс РФ с части 1 по 4.

Эти обстоятельства, в свою очередь, приводят ко все возрастающему вниманию законодателя к правовому регулированию нематериальных благ человека, однако современное состояние гражданско-правового регулирования отношений по поводу нематериальных благ все еще находится в стадии развития, о чем свидетельствует глава 8 ГК РФ.

Так, нематериальные блага являются неотчуждаемыми правами и свободами человека и гражданина, согласно ст.150 ГК РФ.

В гражданском праве существует различная классификация, деление нематериальных благ. Например их можно разделить на: 1) принадлежащие гражданам от рождения (нематериальные блага первого уровня) и 2) принадлежащие гражданам в силу закона (нематериальные блага второго уровня).

- По степени связанности личных неимущественных прав с имущественными правами обладателей этих прав личные неимущественные права подразделяются на личные неимущественные права, связанные с имущественными, и личные неимущественные права, не связанные с имущественными.

- По целевой направленности личные неимущественные права можно классифицировать на: личные неимущественные права, направленные на индивидуализацию личности: право на имя (наименование юридического лица), право на честь, достоинство, деловую репутацию и т. п.;

- личные неимущественные права, направленные на обеспечение физической неприкосновенности личности (жизнь, свобода, выбор места пребывания, места жительства и т. п.);

³ Государство- политическая организация господствующего класса страны во главе с правительством и его органами, имеющими задачей защиту интересов этого

класса и подавление его классовых противников, а также сама страна с такой организацией.

- личные неимущественные права, направленные на неприкосновенность внутреннего мира личности и ее интересов (личная и семейная тайна, невмешательство в частную жизнь, честь и достоинство).

В главе 8 ГК РФ отсутствует определение материальных благ в п.1 ст.150 ГК РФ, однако Законодатель в этой статье дает определение нематериальных благ через перечисления, что входит в это понятие оставляя открытым этот перечень для дальнейшего его расширительного толкования.

Исходя из этого Законодателю следовало бы в п.1 ст.150 ГК РФ дать определение нематериальных благ, основанное на теоретической научной базе гражданского и конституционного права.

Очевидно названные перечисления нематериальных благ в ст.150 ГК РФ в дальнейшем при совершенствовании ГК РФ главы 8 могут быть взяты

за основание деления главы 8 на подглавы с регламентацией последующих этих правовых категорий, которые указаны в настоящее время в п.1 ст.150 ГК РФ.

Источники:

1. Конституция Российской Федерации : [принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01 июля 2020 г.] // Официальный интернет-портал правовой информации.

2. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 03.08.2018) // Собрание законодательства РФ. - 05.12.1994. - № 32. - ст. 3301.

AGRICULTURAL SCIENCES

UDC 631.452(477.87)

Kucher Larisa,
Musiienko Vadym,
Beregnyak Evgeniy,
National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kiev,
Poltoretskyi Sergyi,
Uman national university of horticulture, Ukraine
Lapchynskiy Vitalii,
Higher Educational Institution "Podillia State University", Kamianets-Podilskiy,
Kurochka Nadiia,
Nosulia Alina,
Ukrainian institute for plant varieties examination, Kiev, Ukraine
Matviienko Andryi,
SSS «Oleksandra Maynova Bobrovytsya professional college of NULESU»

ASSESSMENT OF THE STATE OF SOD-SLIGHTLY PODZOLIC CLAY-SAND SOIL OF POLISSIA OF UKRAINE**Abstract.**

The paper highlights the study of indicators of the quality of the sod-slightly podzolic clay-sand soil of the Polissia of Ukraine. In order to determine the ecological and agrochemical state of the soil cover of arable lands, information on the content of humus, nutrients, and the level of heavy metals in the soil was summarized. The degree of degradation of these soils was determined. According to the humus content, the soils are highly degraded in the upper genetic horizon. According to the acidity of the soil solution and the density of the composition, the degree of degradation is estimated as average with an indicator of pH_{act} of 4.6 and 1.33 g/cm^3 . The degree of agrochemical degradation of these soils is estimated as weak in terms of easily hydrolyzed nitrogen compounds and medium in terms of potassium.

Key words: degradation, monitoring, assessment criteria, sod-weak podzolic soils.

Introduction.

In the conditions of the current economy of Ukraine, the intensive use of agricultural land is accompanied by growing energy consumption, and the level of agricultural productivity improvement is not at the proper level. The use of Ukraine's land resources today does not meet the requirements of nature management, because the ecologically permissible ratio of arable land, minerals, forest plantations is violated, which negatively affects the sustainability of agricultural landscapes [Beregnyak, E, 2023].

The plowed land in the country is the largest in the world - 60% and almost 80% of agricultural land. All this contributes to a decrease in soil fertility due to their over-compaction, loss of agronomically valuable structure, deterioration of water permeability and aeration with other negative environmental consequences [Kucher L., 2022].

Under today's conditions, humanity is facing an acute ecological crisis, which is due to the limitation of soil resources and their irrational and illiterate use [Beregnyak, E, 2023].

Every year, 11 million tons of humus, 0.5 million tons of nitrogen, 0.4 million tons of phosphorus, and 0.7 million tons of potassium are removed from the soil. Ecological and economic losses from soil erosion exceed 9 billion. uah [Kuharuk, E. S. 2019].

In the ecological aspect, land resources suffer from soil pollution by industrial emissions (acid rain, heavy metals) and the use of chemicals in agricultural

production. The situation also became more complicated after the accident at the Chernobyl nuclear power plant. In general, 74 districts of eleven oblasts of our country are contaminated with radionuclides, including 3.1 million hectares of arable land. 119 thousand hectares of agricultural land were removed from use, including 65 thousand hectares of arable land [Syta O., 2022, Kucher L., 2023].

Agricultural production has a great influence on the natural environment of the Chernihiv region. Its territory is characterized by a high degree of land development. The land fund of Chernihiv Oblast is 5.2% of the land area of Ukraine, and agricultural land in the structure is 66% [Petryshyna, O.V., 2015].

Chemical amelioration of acidic soils is an important measure in increasing soil fertility in Chernihiv Oblast. According to the agrochemical survey of the State Fertility Service of the Chernihiv region, more than 533 thousand hectares are subject to it. This measure contributes to the improvement of physical and physico-chemical properties of soils, activation of microbiological processes, supply of plants with magnesium and calcium, improvement of physico-chemical properties and efficiency of mineral fertilizers by 20% and crop yield by 6-8 t/ha of grain units [Lytvyn, K 2023].

Due to the lack of funding from local, state budgets and land users' funds, this measure is practically suspended. Therefore, the annual shortfall

of crop production in terms of grain amounts to about 100-120 thousand hryvnias.

The intensive development of degradation processes occurs as a result of such main factors as soil erosion, acidification, salinization, mechanical destruction by water and wind, improper implementation of reclamation measures planned for the extensive development of agriculture, pollution by pesticides, radionuclides, reduced fertility, and reduced sustainability of agricultural landscapes. Characteristic signs of soil degradation are the annual negative balance of humus, a decrease in the content of plant nutrients, decalcification, an increase in soil acidity, deterioration of the physical, physico-chemical parameters of the soil [Crossland, M., 2018].

The most widespread form of soil degradation is water erosion [Raychaudhuri, A., 2022]. Its harmful effect on soils is the transformation of highly productive agricultural lands into low-productive ones. Because of this, the land fund suffers huge losses in agriculture. In Ukraine, up to 500 million tons of soil is lost annually from water erosion.

About 24 million tons of humus, 0.68 tons of phosphorus, 9.4 tons of potassium, and 0.96 tons of nitrogen are removed as erosion products. These numbers are much more significant than the doses of application of these elements with fertilizers.

Research materials and methods.

The study was carried out using statistical data on the structure of the land fund of the Chernihiv region, provided by the Main Department of the Derzhkomzem in the Chernihiv region as of 01.01.2022, explanatory text to the soil cover map of the Chernihiv region, as well as data on the structure of the soil cover by district and diagnostic criteria of the degree soil degradation [Romanov, A. N. 2009].

The topography of the area is mainly a lowland plain, a small part of which is shallowly incised and undulating. The climate of the region is temperate Atlantic-continental with short, moderately mild winters and warm, long summers [Данильян О.Г.,

Дзьобань О.П., 2019; France J., Thornley J.H.M., 2007].

Results and discussion.

The analysis of the current state of the region indicates the presence of their degradation, which is manifested primarily in the increase of eroded areas and the presence of degraded and unproductive lands that are subject to conservation on a total area of 138.7%.

On the sloping lands of agricultural land, the soil is destroyed by both planar and deep erosion. Annually, 292.6 thousand m³ of solid runoff is washed off the slopes of eroded arable land. Along with natural factors, the development of erosion processes is facilitated by the high degree of plowing of the territory, the low percentage of afforestation of sloping lands, and non-compliance with soil conservation measures.

Sod-weak podzolic clay-sandy soil is characterized by a low humus content - 1.1% in the upper genetic horizon, 0.5% in the eluvial horizon). Down the profile, its content decreases. It has an average acid reaction of the soil solution (pH_{кcl} 4.6), low hydrolytic acidity, a small amount of absorbed bases (0.8 mg-eq/100 g of soil) in the upper genetic horizon and an insufficient content of nutrients (40 mg/kg of nitrogen easily hydrolyzed by Tyurin-Kononova, 53 mg/kg of mobile phosphorus and 24 mg/kg of exchangeable potassium according to Kirsanov).

Boron content in these soils is high (0.35 mg/kg) and very high manganese content (62.2 mg/kg). The content of other trace elements listed in the table is either low or very low.

Sod-weakly podzolic soils are characterized by a strong degradation of the upper genetic horizon by humus. According to the acidity of the soil solution and the density of the composition, the degree of degradation is estimated as average with an indicator of pH_{кcl} of 4.6 and 1.33 g/cm³.

The degree of agrochemical degradation of these soils is estimated as weak in terms of easily hydrolyzed nitrogen compounds and medium in terms of potassium.

Table 1.

Assessment of soil degradation levels.

Index	Degree of soil degradation			
	small	medium	strong	full
Reduction of humus content in % from the initial value	-	-	26,6 (>20)	-
pH _{кcl}	-	4,6 (4,5-5,0)	-	-
Compaction density, g/cm ³	-	1,33 (1,3-1,5)	-	-
N _г	40 (31-40)		-	-
K ₂ O	-	24 (40-20)	-	-

Conclusions and suggestions.

Sod-weakly podzolic soils are characterized by a strong degradation of the upper genetic horizon by humus. According to the acidity of the soil solution and the density of the composition, the degree of degradation is estimated as average with an indicator of pH_{KCl} of 4.6 and 1.33 g/cm³. The degree of agrochemical degradation of these soils is estimated as weak in terms of easily hydrolyzed nitrogen compounds and medium in terms of potassium.

List of references:

1. Beregniak, E., Beregniak, M., Myronycheva, O. et. al. Ecological Analysis of the Current State of Forest Resources in Forest Steppe of Ukraine. *J. of Ecological Engineering*, 2023 24(1), 87–96.
2. Crossland, M., Winowiecki, L. A., Pagella, T., Hadgu, K., & Sinclair, F. Implications of variation in local perception of degradation and restoration processes for implementing land degradation neutrality. *Environmental Development*, 2018. 28. 42-54. doi.org/10.1016/j.envdev.2018.09.005
3. Kucher L., Kyfak V. Verbivska L. Aloschkina L. Galunets N. Skrypnyk S. The Influence of the Social and Economic Situation on Agribusiness. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2022. 18 doi.org/10.37394/232015.2022.18.98
4. Kucher, L., Krasnoshtan, I., Nedilska, U. et. al. Heavy Metals in Soil and Plants During Revegetation of Coal Mine Spoil Tips and Surrounded Territories. *J. Ecological Engineering*, 24(7), 234–245. doi.org/10.12911/22998993/164756
5. Kuharuk E.S. The state of eroded soils in Moldova and economic damage from erosion. *Soil Erosion*, 2019. 1. doi.org/10.18411/978-9975-139-95-3-2019-5-13
6. Lytvyn K. “[I] simply wanted freedom - that is all...”: occupation of a village Slobodain Chernihiv region through the eyes of an eye witness (May 2022). *Ukraïns’kij Istorichnij Žurnal*, 2023. 1, 36–50. doi.org/10.15407/uhj2023.01.036
7. Petryshyna O.V. STRUCTURE LAND TENURE IN CHERNIHIV REGION. *Odesa National University Herald. Geography and Geology*, 2015. 19(4(23)). 159-166. doi.org/10.18524/2303-9914.2014.4(23).39358
8. Raychaudhuri A., Behera M. Microbial degradation of lignin. *Development in Waste Water Treatment Research and Processes*, 2022. 195–219. doi.org/10.1016/b978-0-323-85657-7.00008-0
9. Romanov A.N. Remote assessment of the degree of soil degradation from radiation properties of soils. *Eurasian Soil Science*, 2009. 42(3). 326–333. doi.org/10.1134/s1064229309030107
10. Sytar O., Taran N. Effect of heavy metals on soil and crop pollution in Ukraine – a review. *J. of Central European Agriculture*, 2022. 23(4). 881–887. doi.org/10.5513/jcea01/23.4.3603
11. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методология наукових досліджень: Підручник. Х.: «Право», 2019. 386 с.
12. France J., Thornley J.H.M. *Mathematical Models in Agriculture: Quantitative Methods for the Plant, Animal and Ecological Sciences*. CABI, 2007. 906.

*Kalayda Katerina,
Tokar Anastasiya,
Slobodyanik Galina,*

Uman national university of horticulture, Uman, Ukraine

Voitsekhivskiy Volodymyr,

Zahliada Andrii,

Iliashenko Andrii,

Tkachuk Svitlana,

Nesterova Natalia,

National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kiev

Muliarchuk Oksana,

HEI «Podillia State University», Kamianets-Podilskiy, Ukraine

Balitska Liudmila,

Yushkevich Marina,

Symonenko Natalia,

Ukrainian institute for plant varieties examination, Kiev

QUALITY, BIOLOGICAL VALUE AND PRODUCTIVITY OF SWEET PEPPER OF EARLY VARIETIES AS THE BASIS OF COMPETITIVENESS

Abstract.

A comprehensive rating assessment of sweet pepper of the early ripeness group of widespread and prospects of varieties and hybrids was carried out. The most competitive varieties of sweet pepper were determined based on a complex of economic, commodity science and biochemical indicators: Scriveria, Denis F₁, Krasnyi Rytsar F₁, Telestar F₁, Aden and Danai. The obtained results make it possible to expand knowledge and optimize the process of selecting the optimal assortment for specialized enterprises.

Ключові слова: *перець солодкий, група стиглості, ранні, сорт, гібрид, якість, конкурентоспроможність.*

Introduction.

Sweet pepper culture is the oldest and most popular culture in the world. It began to be grown more than 5000 years ago in South America. Hot pepper is a widespread vegetable crop in the world. Most of it is grown in the countries of Southeast Asia - 72.3% and Africa - 19.0%, and much less in the countries of Europe - 4.6% - and America - 4%. The world commercial production of pepper is more than 28 million tons, for which more than 1.8-1.9 million hectares of land are used. The leading producer of pepper in the world is China, where more than 50% of the world's gross harvest (more than 15 million tons) is grown with a yield of more than 26 tons/ha. In Ukraine, according to data from 2018-2021, 163.6 thousand tons of sweet pepper fruits were grown annually, with an average yield of 10.2-11.4 tons/ha, although this is one of the key crops in vegetable production. The Kherson region is traditionally the leader in pepper production in Ukraine, Dnipropetrovsk and Odesa regions produce almost three times less, all of them together provide half of the total volume of sweet pepper in Ukraine and are the main suppliers to other regions of the country and exports, their share of gross production in the country is more than 52% [2, 7, 12].

The sweet pepper market is quite dynamic, and only the factor of unstable product quality is an obstacle to the exit of our country to other markets. It is the quality of products that is the main factor that the consumer is guided by when choosing one or another

product. Currently, high quality will not be able to ensure the full success of the product on the market, other indicators must also be taken into account: economic, functional, organoleptic, physiological, economic, etc. Therefore, the assessment of economic and botanical varieties of sweet pepper according to a set of indicators is an important stage in the selection of the assortment for planning cultivation in certain soil and climatic conditions [1, 4, 5, 7, 14, 15].

The competitiveness of a certain variety can be assessed only in comparison with a competing analogue product. To do this, you need to have different characteristics of all varieties. Therefore, the problem of determining the complex economic and commodity characteristics of sweet pepper fruits is relevant [6, 11].

Among the works devoted to determining the competitiveness of goods, the leading place is occupied by the researches of some scientists [6-8, 10, 11], but one cannot use one method due to the great variety of goods.

Current methods of determining competitiveness are flawed because there are no baseline varieties against which to compare existing or newly introduced varieties. The economic component of competitiveness also differs, which depends on the agricultural technology used by the producer, prices for fuel and lubricants, protective equipment and other factors that determine the cost of production [6, 7, 8, 10, 11].

The purpose of the study is to determine the resource potential of sweet pepper assortment of early varieties in the conditions of Ukraine on the basis of a

complex economic, commodity science and food evaluation.

Research materials and methods.

The calculation of the competitiveness of sweet pepper was carried out on the basis of the methodology of Professor V.A. Koltunov [6,7,8] according to economic and functional indicators. This technique is not limited to a certain number of varieties and involves a comprehensive assessment of the main indicators on a ranking scale. For this purpose, the ranking of the possible values of the competitiveness indicators was carried out and the general assessment was calculated on the basis of the collected and systematized information materials. The research was carried out according to generally accepted methods in vegetable production [3, 8, 13].

Results and discussion.

The genetic potential of sweet pepper plants is quite high for all areas of Ukraine. The state register of plant varieties suitable for distribution in Ukraine is updated every year with new domestic and introduced varieties. Currently, the registered varieties of domestic breeding are the leaders of the Institute of Vegetable and Melon Growing of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine and the private enterprise "Agrosvit", as well as many introduced hybrids.

Pepper fruit is a multi-seeded berry, which is more often called a pod. By the way, the Latin name of pepper *Capsicum* comes from the word *canca* (box, bag) and is associated with the shape of the fruit. Fruits of different varieties and hybrids have different shapes (from round, flat-round to cylindrical and conical), weight (from 5 to 450 g) and color (from green, white and yellow to orange, red and purple). In Ukraine, the assortment of sweet pepper includes more than 115 varieties and hybrids with red and 34 - yellow fruits.

According to the duration of the growing season (number of days from full sprouting to technical ripeness), all pepper varieties and hybrids are divided into early (less than 100 days), early ripe (100-120 days), medium-ripened (121-135 days) and medium-late and late (more than 135 days). Among the varieties with red fruit color: 19 early-ripening, 19 medium-early, 32 medium-ripening, 2 medium-late; varieties with yellow fruits - 7 early, 6 mid-early, 8 mid-ripening and 3 late-mid; 40 varieties suitable for growing in closed soil. The number of varieties changes every year, so this time we did not find 10 varieties in the list, but it contains varieties that are recommended from year to year and for quite a long time, but this does not mean that they have advantages in terms of a set of indicators. For most varieties, only partial economic and commercial characteristics are given, and for some - completely absent. Indicators of economic suitability are limited by the average weight of fruits, chemical composition, marketable yield, early production, wall thickness and tasting evaluation are sometimes given, the direction of use is limited by two phrases: "universal purpose" and "fresh consumption". Of the varieties registered for 2023, more than 24 do not have even a minimal description or only partial data on yield or chemical composition are given, there is no information on organoleptic evaluation at all, nor is dormancy studied, only for half of them the recommended growing area is indicated. There are also inconsistencies in the definition of the ripeness group of varieties, or it is not specified at all, therefore, for some varieties, the ripeness group, economic and merchandising properties were established on the basis of generalized literature data.

On the basis of the State Register, a grouping of sweet pepper varieties of the early ripeness group, suitable for distribution in Ukraine as of 2022-2023, was carried out (Table 1).

Table 1

Grouping of sweet pepper varieties as of 2022-2023

Ripeness group	Growing area		
	Polissya	Forest Steppe	Step
Early	9	10	11

The fundamental difference between varieties of the early ripeness group in productivity, biometric characteristics, nutritional value, according to the data of variety testing generalized for Ukraine (Table 2). There is no fundamental difference between varieties grown in different soil and climate zones. When

analyzing the chemical composition of the assortment of early-ripening pepper fruits, it was noted that there is a difference depending on the sample. The averaged data of the qualification examination of the main indicators of the chemical composition of sweet pepper are shown in Table 2.

Table 2

Comparative economic and commodity evaluation of sweet red pepper varieties of the early ripeness group

Soil and climate zone	Marketable yield, t/ha	Average fruit weight, g	The average thickness of the fruit walls, mm	Chemical composition			
				dry matter, %	total sugar, %	vitamin C, mg/100 g	nitrites, mg/kg
Step	49,9	132,9	6,2	7,5	5,6	149,2	65
Forest Steppe	54	135,7	6,4	7,6	5,5	146,8	69
Polissya	52,4	121,7	5,8	7,3	5,3	153,8	74
Average	52,1	130,1	6,1	7,5	5,5	149,9	69

The average data of the examination of the main indicators of sweet pepper indicate a yield in the range of 49.9-54.0 t/ha, the average weight of the fruit is 121.7-135.7 g. The following indicators were obtained by cultivation zones: in the Steppe, the average yield is 52, 1 t/ha, and fluctuates within, Steppe – 49.9 t/ha, Forest Steppe – 54.0, Polissya – 52.4 t/ha. The fruits of different pepper varieties differ in size, shape and color.

An important indicator for consumers and the processing industry is the thickness of the walls. This indicator, depending on the zone, is 5.8-6.4 mm. Pepper fruits are characterized by two stages of ripeness - technical and biological. In the stage of technical ripeness, the fruits meet the requirements of technical processing, are well transported and have the ability to ripen. With the onset of biological ripeness, the amount of nutrients in the fruit increases compared to the technical one, the color changes to red or yellow, the best culinary and organoleptic conditions are achieved.

According to literature data, the fruits of sweet pepper have large differences in chemical composition. So, dry substances in pepper fruits are from 7.3 to 7.6%, of which 27.0–53.7% are sugars, 1.8–9.3% are starch, 9.7–24.1% are fiber, 4.0–13.1% – pectin substances, vitamin C – 149.2–153.8 mg/100 g of raw substance. The maximum content of both sugars and ascorbic acid is observed in fruits of biological ripeness.

The average nitrate content by soil and climatic zones is 69 mg/100 g of raw material. The difference between the zones is insignificant and the products are safe. The average performance between the samples was different, the more promising according to this indicator are the samples: Aden, Atlant, Barbie F₁,

Danai, Denis F₁, Gypsy F₁, Red Knight F₁, Lungi F₁, Monanta, Pritavit F₁, Raphaela F₁, Samander, Scriveria and Slavi F₁ (Table 3).

According to the tasting evaluation, all varieties of sweet pepper have high organoleptic indicators - 4-5 points, but there is no information on how they change during storage, which requires further research. Better indicators were noted in the following varieties: Aden, Atlant, Danai, Denis F₁, Dimentio F₁, Monanta and Telestar F₁.

Among such a variety of fruits of varieties of sweet red pepper, it is impossible to clearly single out the best varieties, since some varieties can provide a high yield, but are characterized by low consumption properties, which makes them unattractive to the consumer, or, on the contrary, have a low yield with high nutritional and biological value, which is disadvantageous for manufacturer. Therefore, such an integral indicator as the competitiveness of a variety should be considered only through the prism of additivity.

According to the conducted research, no variety meets the desired criteria, most varieties have good taste qualities (Table 3). It is impossible for breeders to achieve 100% assessment of all indicators, but it is necessary to strive for 60-80%, that is, a competitiveness coefficient of 0.6-0.8, and varieties with low indicators should not be included in the State Register.

From the group of early-ripening varieties of sweet pepper, it is worth noting the large-fruited and thick-walled varieties Scriveria, Denis F₁ and Krasnyi Rytsar F₁ (Kk=0.65 - 0.70).

Table 3

Rating evaluation of sweet red pepper fruits of common early ripening varieties and hybrids

Variety or hybrid	Estimated rank scores of indicators						Σ points	Coefficient of competitiveness	Rating of variety or hybrid
	commodity harvest	average fruit weight	the average thickness of the fruit walls	a comprehensive indicator of the content of nutrients	tasting assessment	the production cost of a unit of production			
Aden	5	3	3	5	5	5	26	0,60	5
Amulet	4	3	3	5	4	4	23	0,54	8
Atlant	5	5	3	3	5	4	25	0,59	6
Barbie F ₁	5	4	3	5	4	4	25	0,59	6
Danay	5	3	3	5	5	5	26	0,60	5
Denis F ₁	5	5	4	5	5	4	28	0,66	2
Gypsy F ₁	5	3	2	3	4	4	21	0,49	10
Dimentio F ₁	4	3	3	5	5	4	24	0,55	7
Zlahoda F ₁	4	3	3	5	4	4	23	0,54	8
Quadri F ₁	4	3	2	4	4	4	21	0,49	10
Red Knight F ₁	5	5	4	4	4	5	27	0,65	3
Lungi F ₁	5	3	2	4	4	4	22	0,51	9
Monanta	5	3	2	1	5	5	21	0,49	10
Prytavit F ₁	5	4	3	5	4	4	25	0,59	6
Raphaela F ₁	5	3	2	5	4	4	23	0,54	8
Samander	5	3	2	5	4	4	23	0,54	8
Scriveria	5	5	5	5	4	5	29	0,70	1
Slavi F ₁	5	3	2	5	4	4	23	0,54	8
Telestar F ₁	4	5	4	5	5	4	27	0,64	4

As a result of a comprehensive rating evaluation of early ripening pepper fruits, the most promising samples were identified (in descending order of competitiveness): Scriveria, Denis F₁, Red Knight F₁, Telestar F₁, Aden, Danai, Atlant, Barbie F₁, Prytavit F₁, Dimentio F₁, Amulet, Rafaela F₁, Samander, Slavi F₁, Zlagoda F₁, Lungi F₁, Gypsy F₁, Quadri F₁ and Monanta.

Conclusions and suggestions.

Sweet pepper fruits of early varieties are valuable food products with high biological value for fresh consumption and for processing. According to a complex of economic, functional and economic indicators, the highest competitiveness has the following varieties: Scriveria, Denis F₁, Krasnyi Rytsar F₁, Telestar F₁, Aden and Danai. When assessing competitiveness, all indicators should be considered comprehensively, because economic, merchandising and economic characteristics are closely dependent on each other. Therefore, it is advisable to reduce the list of varieties and hybrids of sweet pepper at the expense of low-value uncompetitive varieties, which will lead to the expansion of planting areas and an increase in the yield of high-value, competitive varieties both on the domestic and international markets. The economic and commercial assessment of new varieties and hybrids should be transferred to research institutions and varieties that do not have a full assessment of their economic, consumer and biological value should not be included in the Register.

List of references:

1. Войцехівський В.І., Гопчак В.О. Стабільність деяких показників хімічного складу плодів перцю різних сортів та гібридів вирощених в Україні. *Наук. Вісн. Національного аграрного університету*. 2008. 118. 84-89.
2. Городний Н.М. Плодоовощные ресурсы и их медико-биологическая оценка / Н.М. Городний, М.Я. Городняя, В.В. Волкодав, И.Т. Матасар, А.В. Быкин. К.: ООО "Алефа", 2002. 468.
3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень: Підручник. Х.: «Право», 2019. 386.
4. Завадська О.В., Войцехівський В.І. Порівняльна характеристика якості плодів перцю солодкого із закритого ґрунту. *Електронний вісник НАУ*. 2006. 6.
5. Куракса Н.П. Параметри адаптивності перцю солодкого. *Овочівництво і баштанництво*. 2014. 60. 155-166.
6. Колтунов В.А., Метельська Н.С., Бровенко Т.В. Господарська і товарознавча оцінка яблук зимових сортів. *Харчова наука і технологія*. 2014. 4. 76-81.
7. Колтунов В.А., Гіджеліцький В.М., Мазур В.А. Ресурсний потенціал сортаменту і конкурентоспроможність осінніх плодів груші України. *Товарознавчий вісник*. 2013. 6. 164-176.
8. Колтунов В.А. Якість плодовоовочевої продукції та технологія її зберігання. У 2 ч. Ч. I: Якість і збереженість картоплі та овочів: монографія К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 568.
9. Методика дослідної справи в овочівництві і баштанництві; За редакцією Г.Л. Бондаренка, К.І. Яковенка. Х.: Основа, 2001. 369.
10. Осика В.А., Бабіч О.В. Якість та конкурентоспроможність винограду, що реалізується на ринку України. *Сучасні проблеми товарознавства: зб. наук. пр.* К.: КНАУ, 2001. 18-26.
11. Сидоренко О.В. Товарознавчі складові ринкознавства: навч. посібн. К.: ВЦ КНТЕУ, 2001. 241.
12. Сич З.Д., Сич І.М. Гармонія овочевої краси та користі. К: Арістей, 2005. 192.
13. France J., Thornley J.H.M. Mathematical Models in Agriculture: Quantitative Methods for the Plant, Animal and Ecological Sciences. CABI, 2007. 906.
14. Voytsekhivskyy V.I. Nutrient value of the sweet pepper grown in conditions of the Ukraine. *European society for new methods in agriculture research XXXIV Annual ESNA Meeting. IASI-ROMANIA, (10-14September)*. 2006. 73.
15. Voitsekhivskiy V., Denisyuk V., Slobodyanik G. et. al. Variety features of nitrate accumulation in fruits of sweet pepper. *International Scientific Periodical Journal "Modern Scientific Researches"*. Belarus. 2021. 15(1). 134-137.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

Oleg Sytnik

O.Ya. Usikov Institute for Radio Physics and Electronics, National Academy of Sciences of Ukraine, 12 Academician Proskura St., Kharkov 61085, Ukraine.

[DOI: 10.24412/2520-6990-2023-17176-15-20](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2023-17176-15-20)

AN ALGORITHM FOR THE SEQUENTIAL IDENTIFICATION OF MERSENN CODE SYMBOLS IN THE PRESENCE OF INTERSYMBOL INTERFERENCE.

Abstract

The subject and purpose of the work. The subject of the research is the Mersenne pseudo-noise code sequences used as a modulating function of the radar sounding signal for rescuers. And also intersymbol distortions, which distort the signal structure when they are reflected from a moving target. The purpose of the work is to create an adequate description of the mechanism of influence on the intersymbol radiation of the signal reflected from the target for the construction of optimal algorithms for the identification of code sequences during digital signal processing and effective target detection.

Method and methodology. The main method is based on analysis of the received wave in dispersive channels having memory using adaptive equalization of informative code symbols. The methodology is used in the analysis of experimental data obtained from the analog output of the coherent radar for rescuers whose sounding signal is modulated Mersenne code sequences and recovery of correlation functions for identification of the spectra of breathing and heartbeat of signals reflected from human beings.

Results. In the search for living people under the rubble of buildings that collapsed as a result of man-made or natural disasters, special radars play an important role, which allow you to see a living person behind optically opaque obstacles. The information sign of a living person in the reflected signal is the Doppler modulation of the signal phase, due to the processes of breathing and heartbeat. This phase modulation has an ultra-low frequency and can be effectively detected using long pseudo-noise probing signals, for example, based on Mersenne codes. To reduce intersymbol interference in the code sequence, a linear correlation receiver is built. Its signal processing algorithm is based on all received patterns observed during a fixed interval. The decision in favor of the first symbol in the chosen code combination is made under the assumption of ideal feedback, which provides almost the maximum error probability characteristics in systems with a serial Mersenne code.

Conclusion. The algorithm appropriate error probability performance of sequential systems with Mersenne code signal modulation which is working in condition with intersymbol interference can be realized on the basis of optimal signal processing. Optimal nonlinear detection on the basis of symbol-by-symbol estimation over an observation interval in the presence of intersymbol interference secures a nearly ultimate error probability performance for sequential systems in most cases of practical interest. It is shown, that through a combination decisions based on all received signals which are Mersenne code combinations during the observation interval and a decision in favor of the first symbol in the sampled code combination, it is possible, under conditions of ideal feedback, to synthesize a linear correlative receiver which secures a nearly ultimate low error probability performance in sequential systems.

Keywords: Doppler Radar, Feedback, Optimal Detection, Phase Fluctuations, Error Probability, Mersenne Code, Sequential Systems, Opaque Obstacle, Symbol Interference, Pseudo Noise Code.

1. INTRODUCTION

Radars for rescuers are the special class devices which are designed to search for and save the lives of victims of man-made or natural disasters. The technical requirements for such radars are quite stringent [1, 2]. This is due to the fact that the radar must detect a living person behind an optically opaque obstacle at distances from 0.1 m to 10-15 m. The single informative mark of alive human beings behind optically opaque barriers is Doppler phase shifts in reflected radar signals caused by breathing and heartbeat processes [3, 4]. These phase fluctuations have an ultra-low frequency within 0.1...1.2 Hz [5, 6] which makes it practically impossible to use radars with pulse modulation [7] of the probing signal. At the same time, radars with continuous pseudo noise modulation are capable of solving the detection problem. It is efficient to use sequences based on the Mersenne code [8, 9] as a modulating function. Errors in the code structure during the signal receiving, which

are caused by interference, destroy the correlation function, and as a result, reduce the characteristics of the radar in detecting targets. It is well known that optimal detection on the basis of symbol-by-symbol estimation [10] over an observation interval in presence of intersymbol interference secures a nearby ultimate error probability performance for sequential systems in most cases of practical interest. But error probability performance of sequential systems, like pseudo noise codes [11], using in account the intersymbol interference cannot be achieved through classical equalizers, it can only be done on the basis of optimal receivers. This can significantly complicate signal processing. However, it can be assumed that for ensemble signals satisfying the condition for the separation of intersymbol interference, optimal symbol-by-symbol detection can be realized by linear correlator which makes unnecessary the separation and co-phase combining of waveforms over

the various paths in a multipath channel. The main focus of this work is aimed at trying to build a signal processing algorithm that would through a combination of decisions based on all received code combinations observed during the fixed interval and a decision in favor of the first symbol in the sampled code combination, under the assumption of perfect feedback, to synthesize a linear correlative receiver which secures a nearly ultimate error probability performance in sequential Mersenne code systems.

2. DESCRIPTION OF THE SEQUENTIAL RECEIVED CODE WAVEFORM.

Let A_l denote an arbitrary symbol received at time $t = lT$, where $l = 1, 2, 3, \dots, n$, T - is the clock time which is constant and precisely known at the receiver, n - is the sample size. When use is made of an m -level Mersenne code A_l takes on one of the value $\{0, 1\}$. Then, the statement $A_l = a_{li}$ denotes that the received i -th code element takes on one of the value a_i , where $i = 1, 2, 3, \dots, m$ during the time slot. Let denote too $s_i(t)$ be a realization of the signal corresponding to a_i so that if $A_l = a_{li}$, the element of the received signal will be

$$s_l(t - lT) = s_i(t - lT). \tag{1}$$

The total pseudo noise signal received during the n time intervals may then be written as

$$s(t) = \sum_{l=1}^n s_l(t - lT). \tag{2}$$

When only $s_l(t)$ is received, the signal at the output is defined by convolution of the form

$$s'_l = \int_{-\infty}^{\infty} s_l(t - \xi) g(t, \xi) d\xi, \tag{3}$$

where $g(t) = (1/T) \frac{\sin(2\pi/T)t}{(2\pi/T)t(1-4t^2/T^2)}$

- is the impulse response of the receiving tract including a predistortion filter.

$$s'_l(t)^l = \sum_{k=0}^B g_{ik}(t - lT); lT \leq t \leq (l+1)T, i = 1, 2, 3, \dots, m. \tag{10}$$

The total wave, that is the signal plus noise received during the time interval $lT \leq t \leq (l+1)T$, can be denoted as

$$z(t)^l = s'(t)^l + u(t)^l, \tag{11}$$

where $u(t)^l$ is the additive noise.

When the signal (2) is came to receiver its out signal is

$$s'(t) = \sum_{l=1}^n s'_l(t - lT). \tag{4}$$

Denoting the in-phase and quadrature components corresponding to the signal (3) as $x_l(t)$ and $y_l(t)$ respectively

$$x(t) = \sum_{l=1}^n x_l(t - lT), \tag{5}$$

$$y(t) = \sum_{l=1}^n y_l(t - lT). \tag{6}$$

Practically, it may always be assumed that both components (5), (6) of signal $s_l(t)$ being received and time extent of virtual channel memory τ_m is time limited. Then the function $s'_l(t)$ is likewise time-limited to. Let g_{ik} denote the elements of signal (3), of duration T for $A_l = a_i$. Then (3) can be rewritten as

$$s'_l(t)_i = \sum_{k=0}^B g_{ik}(t - lT - kT), \tag{7}$$

where B is an integer which may be called the extent of intersymbol interference and assumption that the k -th element of this signal of duration T is nonzero only in the interval $0 \leq (t - kT) \leq T$.

Taking in account (7) formulas (5) and (6) can be rewritten by following

$$x'_l(t)_i = \sum_{l=0}^B g_{ikx}(t - lT - kT), \tag{8}$$

$$y'_l(t)_i = \sum_{l=0}^B g_{iky}(t - lT - kT), \tag{9}$$

where through g_{ikx} and g_{iky} are denoted the in-phase and quadrature components of g_{ik} respectively.

The response of receiver's tract is such that not more than $B+1$ successive elementary signals can overlap at the output. Therefore, the portion of the output signal (4), which occurs during the l -th time interval may be written as

Obviously, $z(t)^l$ depends on the values of more than $B+1$ symbols $A_{l-B}, \dots, A_l$. Intersymbol interference is presented for $B > 0$. The wave (11) is fully specified by its in-phase and quadrature components

$$\begin{cases} x_s(t)^l = x'(t)^l + x_n(t)^l \\ y_s(t)^l = y'(t)^l + y_n(t)^l \end{cases} \tag{12}$$

It is important to note that if the received wave is sampled at the Nyquist interval $\Delta t = 1/2F_s = T$, the sampling rate will be the same as the signaling rate and,

as a consequence, only one sample per symbol will be obtained. That means that $x_s(t)^l$ and $y_s(t)^l$ will be represented by a single sample in the interval $lT \leq t \leq (l+1)T$. It does not lead to a loss of information in the received code in practical interest and is especially attractive where use is made of signals as concentrated in bandwidth as possible.

Assume that the observation interval T_{obs} , during which a decision is taken at the receiver as regards the transmitted symbol A_l is a multiple of the bit interval T , that is,

$$T_{obs} = (1 + D)T, \quad D = 0, 1, 2, \dots, \quad (13)$$

where D is the fixed delay constant in taking a decision with regard to the symbol A_l .

In principle, D can be greater or smaller than B , that depends from the extent of intersymbol interference. It is natural, however, that use of delays $D < B$ in dispersive channels having memory, while simplifying signal recovery, should degrade the error probability performance become some of the energy spread over all received signals remains unused. If $D > B$, it is possible, at least in principle, to improve error probability performance in comparison with the case where $D = B$, if the sequentially transmitted symbols of code are cross-correlated and the channel is subjected to a correlated additive noise. The lower bound of error probability is achieved with $D \rightarrow \infty$, if an estimate is made on all symbols transmitted through the channel. If correlation between the signal and additive noise may be neglected, then, assuming $D = B$ and optimal symbol-by-symbol detection, it is possible achieve a performance which is very close to the ultimate capability.

In the interval $T_{obs} = (1 + D)T$, the total received wave can be written as

$$z(t) = s_r^x(t, A_l) + u(t), \quad (14)$$

where $u(t)$ - is a realization of the noise process in the observation interval; $s_r^x(t, A_l) = s_l'(t) + g_{ii}(t)$ - is the r -th signal realization in the observation interval on the condition that transmitter sent the time-sequentially observable symbol A_l ; $s_l'(t)$ - is the received signal due only to the observed symbol;

$$g_{ii}(t) = \sum_{l=1}^B s_{i(l)}'(t + lT) + \sum_{l=1}^B s_{i(l)}'(t - lT) \quad (15)$$

- is the signal due to intersymbol interference, that is, the symbols preceding and following the one being observed.

In formula (15), the first sum denotes the tail of the preceding symbols in the observation interval, and the second term denotes the signal due to the succeeding symbols. The number of realizations of the signal $s_r^x(t, A_l)$ in terms of the information parameter is

$$N = m^{2B+1}. \quad (16)$$

This is the largest possible number of sequences containing $2B + 1$ symbols each of which can take in

common case one of m likely value. The error probability performance can in principle be improved by making an estimate based on the entire finite number M of transmitted symbols A_l , observed in the interval $T_{obs} = (M + B)T$. To calculate an estimate of the symbol A_l in this interval, it should be known the sequence

$$z(t)^l, z(t)^{l+1}, \dots, z(t)^{l+D} \quad (17)$$

3. OPTIMAL DETECTION OF MERSENNE CODE SEQUENCE IN PRESENCE OF INTERSYMBOL INTERFERENCE.

In the frequency domain, channel equalization reduces to series connection of the channel (the receiver input) to an equalizing two-port having a transfer function $K_{eq}(j\omega)$, which is the reverse of the channel transfer function $K(j\omega)$, (Fourier transform of the impulse response $g(t)$). Indeed, if a linear channel be deemed non-varying, the input signal $s(t)$ and the output signal $s'(t)$ can be connected by an integral relation of the form

$$s'(t) = \int_{-\infty}^{\infty} g(\xi) s(t - \xi) d\xi. \quad (18)$$

Even if it will be assumed to know precisely the channel response $g(t)$ and received signal $s(t)$ (neglecting noise), it could hardly seek to locate the continuous input signal precisely, because this would be illegitimate. Yet, the signal $s(t)$, both time and energy limited, may be found to a specified degree of accuracy by use the inverse Fourier transform [12]

$$s(t) = \int_{-\infty}^{\infty} s(j\omega) [1/K(j\omega)] \exp(j\omega t) d\omega. \quad (19)$$

Practically, adaptive equalizers haven been implemented in the time, rather than frequency domain. The basic difficulties associated with the synthesis of such equalizers lie in the fact that one may not completely ignore the additive noise existing in the channel. This is why the designer has to seek a compromise between channel equalization and noise filtration. The criteria of optimality can be different but most frequently an equalizer is a tapped delay line where the signals are weighted and combined as a transversal filter. So, the synthesis of optimal transversal filters with the iterative sequential method can be a practical proposition. With this method, an equalizer (transversal filter), $K_{eq}(j\omega)$, is arranged sequentially in time so that each stage brings the output signal close to some optimal form. Linear adaptive equalizers are often a combination of a delay line and feedback and known as feedback equalizers. The problem of them is in that they have a tendency to oscillate unless suitable measures are taken. If the receiver impulse response in

a time interval after gating be concentrated in two samples equal intensity, the respective transfer function will have zeros at frequencies which are multiples of the reciprocal of the time separation between the samples. In attempt to bring the receiver response close to an ideal one, a linear equalizer would generate as infinity factor at such frequencies. Figure 1 shows experimental data which illustrate improvement in the error

probability P performance of optimal symbol-by-symbol detection for several values of the delay constraint parameter D in comparison with a linear equalizer built on transversal filter. Here the error probability is a function of signal-to-noise ratio q .

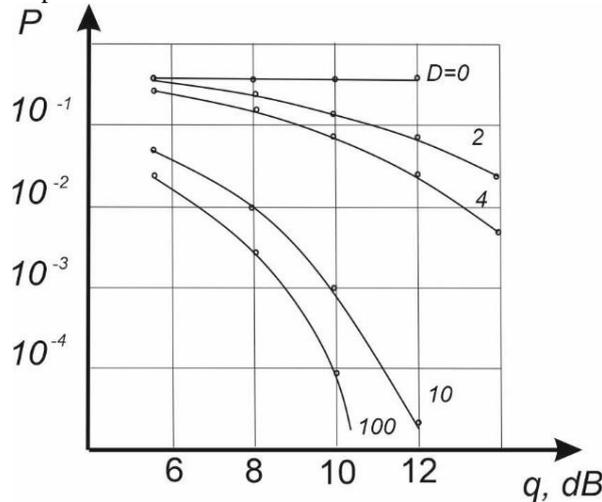

FIG. 1: The error probability as a function of signal-to-noise ratio.

The lowermost curve in Fig. 1 applies to case of an assumption that all energy of pulse response is concentrated in one sample. As is seen, the improvement in performance due to optimal symbol-by-symbol detection is substantial at $D \geq 3$. It should be noted that if sequentially transmitted symbols and the elements of the received signal are correlated, a maximum performance can be achieved by making a decision about all M transmitted code elements A_i on the base of $M+B$ elements of the received signal in the interval $T_{obs} = (M + N)T$. To minimize the mean error probability, an optimal receiver operating on the basis of sequence estimation should estimate all posterior

probabilities $p(A_i / z(t))$ and select the i -th sequence of symbols for which the following set of inequalities is satisfied:

$$p(A_i / z(t)) > p(A_j / z(t)) \quad j \neq i. \quad (20)$$

In terms of prior transmission probability, $p(A_i)$ and conditional probability density functions $W(z(t) / A_i)$, which is likelihood function, the formula (20) can be rewritten as

$$Max_i [p(A_i)W(z(t) / A_i)]. \quad (21)$$

It is the decision rule. Assuming that the channel is subject to white noise and that the expected signals $s'(t)$ are precisely known, the algorithm (21) gets the form

$$\begin{aligned} & \arg \max_{z \in R} \left[\int_0^{T_{obs}} z(t) s'(t)_i dt - H_i / 2 \right] = \\ & = \arg \max_{z \in R} \left[\int_0^{T_{obs}} x_s(t) x'_i(t) dt + \int_0^{T_{obs}} y_s(t) y'_i(t) dt - H_i \right], \end{aligned} \quad (22)$$

where $x_s(t)$, $y_s(t)$, $x'_i(t)$ and $y'_i(t)$ are in-phase and quadrature components of the total wave $z(t)$, and the signal $s'_i(t)$ respectively and H_i is local threshold level defined as

$$H_i = \frac{1}{2} \int_0^T [x_i'^2(t) + y_i'^2(t)] dt - 2 \ln [p(A_i)]. \quad (23)$$

A schema implementing the algorithm (22) by use of the in-phase and quadrature components of the signal is shown in Figure 2.

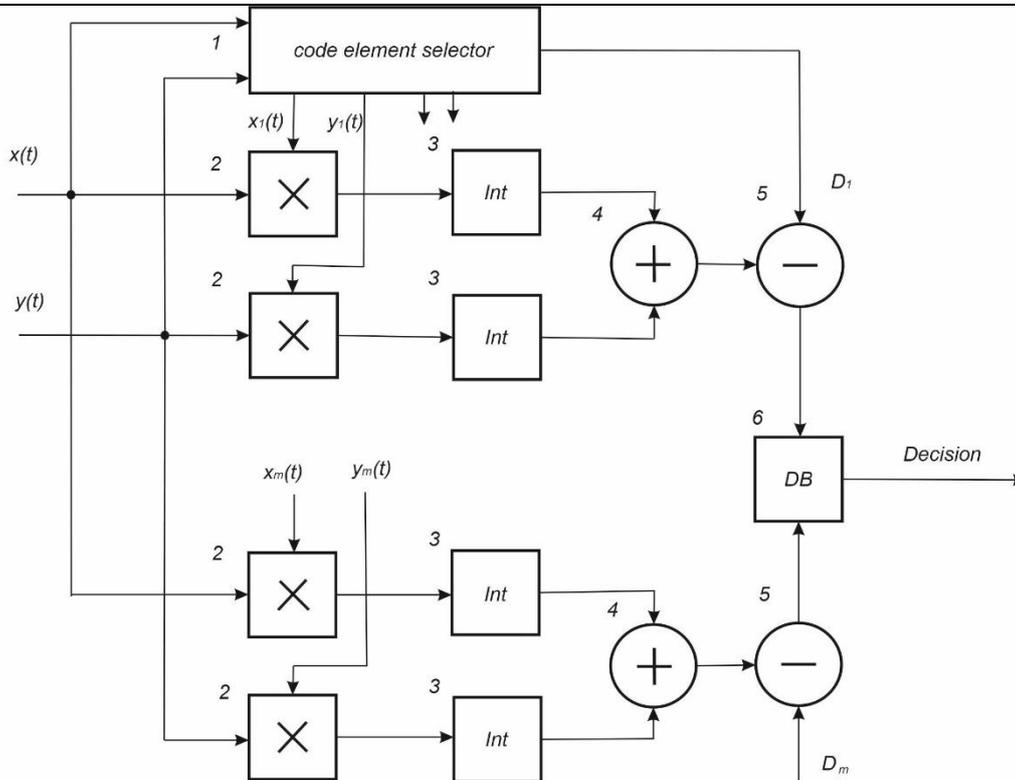

FIG. 2: Optimal sequence decision receiver operating on quadrature signal components

Figure 2 uses the following designations: 1 - Mersenne code element selector; 2 - correlator; 3 - integrator; 4 - adder; 5 – subtraction block; 6 - decision block. The in-phase and quadrature components of the received signal realization are simultaneously fed to the symbol selector of the Mersenne code 1 and the first inputs of the correlators 2. The in-phase quadrature components of the symbol signals $x_s(t)$ and $y_s(t)$ are fed to the second inputs of the correlators, respectively. After integrating the output product of the correlator 2 in the integrator 3, for each symbol of the code sequence, the summation of the in-phase and quadrature components in the adder 4 and the code correction in the subtraction block 5 with the parameter D_s are performed. In the decision block 6 regarding the symbols of the sequence, a decision is made regarding whether the received symbol belongs to the current time position in the sequence.

It is to be stressed that in detection by sequence estimation in the presence of intersymbol interference, the ensemble of expected signals, $\{s'(t)_i\}$, is characterized by difference in energy between the individual

$$W(z(t)/A_r) = K \exp \left[-(1/G_n) \int_0^{T'_{obs}} [z(t) - s'_r(t)]^2 dt \right]. \quad (24)$$

This involves the use of nonlinear detection and knowledge of the noise spectrum density G_n . The fact that one has to take a weighted sum of a great number of components of the form described by (24), markedly handicaps the practical use of the optimal detector.

realization, even though the transmitted signal elements had the same energy. Even though the system under study may be one operating on the no return-to-zero basis at the transmitter, it will not necessarily be such at the receiver. Because of this, optimal receiver is difficult to implement.

In an optimal detector, the value of $p(A_i)W(z(t)/A_i)$ where $(i = 1, 2, 3, \dots, m^{B+1})$, necessary for making a decision (21), determined in terms of the weighted sum of the conditional probability density function $W(z(t)/A_r)$ of the likely sequences A_r that may occur in the signaling interval T'_{obs} . Assuming that the variance of the expected signals $s'(t)_r$ and fluctuation noise in the receiver are precisely known the function $W(z(t)/A_r)$ can be written

CONCLUSION

Thus, the appropriate error probability performance of sequential systems with Mersenne code signal manipulation working in condition with intersymbol interference can be realized on the basis of optimal receiver. Optimal nonlinear detection on the basis of symbol-by-symbol estimation over an observation interval in the presence of intersymbol interference secures a nearly ultimate error probability performance

for sequential systems in most cases of practical interest. Optimal symbol-by-symbol detection in presence of intersymbol interference can substantially be simplified through the use of decision feedback. For an ensemble of signals satisfying the condition for the separation of intersymbol interference, optimal symbol-by-symbol detection can be realized by linear correlator which makes unnecessary the separation and co-phase combining of waves over the various paths in multipath propagation. Through a combination decisions based on all received signals which are Mersenne code combinations during the observation interval and a decision in favor of the first symbol in the sampled code combination, it is possible, under conditions of ideal feedback, to synthesize a linear correlative receiver which secures a nearly ultimate error probability performance in sequential systems.

References

1. Sytnik, O.V., Problems and Solutions of Alive Human Detection Behind the Opaque Obstacles, *Telecommunication Radio Eng.*, vol. **80**, no. 9, pp. 1-13., 2021.
2. Chen, K.M., Huang, Y., Zhang, J., and Norman, A., Microwave life-detection systems for searching human subjects under earthquake rubble or behind barrier, *IEEE Trans. Biomed. Eng.*, vol. 47, no. 1, pp. 105-114, 2000.
3. Nguyen, T.V., Liqiong, T., Veysel, D., Syed, F.H., Nguyen, D.M., & Subhas, M. Review-Microwave Radar Sensing Systems for Search and Rescue Purposes, *Sensors (Radar Radiomet. Sensors Sensing)*, vol. **19**, no.13, pp. 28-79, 2019.
4. Bugaev, A.S., Chapursky, V.V., Ivashov, S.I., Razevig, V.V. Sheyko, A.P. & Vasilyev, I.A Through wall sensing of human breathing and heart beating by monochromatic radar, *Proceedings of the Tenth International Conference on Grounds Penetrating Radar, 2004*. Delft, Netherlands, GPR 2004.
5. Sytnik, O.V., *Methods and Algorithms of Signal Processing for Rescuer's Radar*, Palmarium Academic Publishing, Riga, Latvia, 73 p. 2018.
6. Sytnik, O.V., Kartashov, V.V., *Methods and Algorithms for Technical Vision in Radar Introspection*, Optoelectronics in Mashine Vision-Based Theories and Applications" Ed. By Moises Rivas-Lopez // IGI Global, Pennsylvania, 17033-1240, USA, 433p., 2019.
7. Aristov, V., Gaigals, G., Supols G., Lobanovs, E., et al. Ultra-Wideband Pulse Radar with Discrete Stroboscopic Receiver for Detection of Small Targets Behind Dielectric Obstacles, *Transport and Telecommunication Journal*, April, vol. **22**, no. 2, pp. 196-206, 2021.
8. Takafumi, S. & Kazunari, T., Formal Verification and Code-Generation of Mersenne-Twister Algorithm, *Proceedings of the International Symposium on Information Theory and Its Applications (ISITA)*, Kapelei, HI, USA, 2020.
9. Chernov, V.M. & Pershina, M.V., Error-Free Calculation of the Convolution Using Generalized Mersenne and Fermat Transforms over Algebraic Fields, *International Conference on Computer Analysis of Images and Patterns, CAIP: Computer Analysis of Images and Patterns, 7th International Conference, CAIP '97*, Kiel, Germany, pp 621-628,1997.
10. Cheng Shan, Pooi-Yuen, Kam, Nallanathan, A., A symbol-by-symbol channel estimation receiver for space-time block coded systems and its performance analysis on the nonselective Rayleigh fading channel, *IEEE Transactions on Communications*, 56(12), pp. 2116-2124, 2008.
11. Mutagi, R.N., Pseudo Noise Sequences for Engineers, *Electronics & Communications Engineering Journal*, 8(2), pp.79-87, 1996.
12. Korn, G.A. and Korn, T.M., *Mathematical Handbook for Scientists and Engineers*, New York: McGraw-Hall Book Company, 1969.

ECONOMIC SCIENCES

УДК 631.15:658.11

Калініченко В.М.

*Аспірант Сумського національного аграрного університету, м. Суми, Україна,
<https://orcid.org/0009-0005-0758-5392>*DOI: [10.24412/2520-6990-2023-17176-21-24](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2023-17176-21-24)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБГРУНТУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ТИПІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ

Kalinichenko V.M.

Postgraduate student of Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF JUSTIFICATION OF PRODUCTION TYPES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON AGRICULTURAL COMMODITY MARKETS

Анотація

У статті розкрито теоретичні та методичні засади ідентифікації та раціоналізації типології аграрних підприємств з урахуванням ринкових умов детермінації товарної спеціалізації. Обґрунтовано типологію аграрних підприємств на критерії спеціалізації. Узагальнено перелік методів дослідження щодо здійснення виробничої типізації сільськогосподарських товаровиробників.

Abstract

The article reveals the theoretical and methodological principles of identification and rationalization of the typology of agricultural enterprises, considering the market conditions for determining commodity specialization. The typology of farming enterprises based on specialization criteria is substantiated. The list of research methods for the implementation of production typification of agricultural producers is summarized.

Ключові слова: спеціалізація, товарна структура, поєднання галузей, аграрні підприємства, системи управління.

Keywords: specialization, commodity structure, combination of industries, agricultural enterprises, management systems.

Постановка проблеми. Слід зазначити, що нераціональна структура виробництва сільськогосподарської продукції аграрним підприємством завжди є економічно, соціально, а в ряді випадків і екологічно небезпечною в контексті вирішення завдань розвитку. Саме тому раціоналізація товарної та галузевої спеціалізації є ефективним засобом подолання внутрішньогосподарських диспропорцій та стану розбалансованості діяльності аграрних підприємств в контексті підвищення ефективності їх функціонування.

Типізація сільськогосподарських підприємств допомагає обґрунтовано вирішувати питання планування та організації виробництва. Оскільки господарства певного виробничого типу мають схожі природно-економічні умови, показники розвитку галузей у кращих господарствах можна поширити на групу підприємств, які належать до цього виробничого типу. Отже, матеріали типізації сільськогосподарських підприємств використовують при плануванні і обґрунтуванні зональної спеціалізації, визначаючи можливий рівень виробництва продукції різних галузей і необхідні для забезпечення передбаченого обсягу виробництва продукції матеріально-технічні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими питанням ефективного функціонування аграрного виробництва на засадах раціоналізації структури суб'єктів господарювання галузі, по-

шуку обґрунтованого співвідношення галузей сільськогосподарського виробництва присвячені роботи В.Я. Амбросова, О.Ю. Амосова, П.С. Березівського, О.М. Вишневої, М.В. Зубця, О.С. Виханського, І.І. Лукінова, А.І. Онищенко, В.Й. Пасхавера, П.М. Макаренка, Т.Г. Маренич, В.Я. Месель-Веселяка, С.О. Осадчого, В.М. Онегіної, В.В. Писаренка, О.С. Пономарьова, П.Т. Саблука, В.Й. Шияна та багатьох інших дослідників. Не дивлячись на глибину та багатоаспектність досліджень вказаних авторів, значна кількість проблемних питань управління процесами раціоналізації товарної спеціалізації аграрних підприємств потребує подальшого системного наукового пророблення.

Мета статті: розкрити теоретичні та методичні засади ідентифікації та раціоналізації типології аграрних підприємств з урахуванням ринкових умов детермінації товарної спеціалізації.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарські підприємства певних зон, районів, крім особливостей, мають і спільні риси. Подібність природно-економічних умов господарств впливає на їхню спеціалізацію, рівень інтенсивності виробництва так, що в тій чи іншій зоні складається приблизно однакова, типова структура виробництва в підприємствах.

Виробничий тип – це сукупність господарств, які виробляють певну сільськогосподарську проду-

кцію, маючи приблизно однакові спеціалізацію і галузеву структуру, близькі показники рівня інтенсивності й економічної ефективності виробництва. Господарства певного виробничого типу мають спільні риси організації рослинницьких і тваринницьких галузей, характерні для даної природно-економічної зони.

Необхідність класифікації та типізації сільськогосподарських товаровиробників визначається виходячи з таких основних цілей її подальшого використання на державному рівні управління [1]: а) планування (розподіл товаровиробників на класи є визначальним при плануванні розвитку аграрного сектора економіки та провадженні комплексу заходів з цільової державної підтримки та регулювання окремих сільськогосподарських виробництв); б) макроекономічне прогнозування (типології необхідні для розуміння механізмів регулювального впливу на окремі виробничі типи сільгосптоваровиробників й оцінювання його наслідків); в) узагальнення провідного досвіду (типології дають можливість визначити найкращі господарства із сукупності певного виробничого типу або класу для подальшого детального аналізу); г) забезпечення взаємозв'язку між рівнями управління (типології дають можливість змінити масштаб досліджень, тим самим провести екстраполяцію прогнозних оцінок впливу певних стратегічних рішень на галузевому й територіальному рівнях управління).

Серед виробничих типів господарств розрізняють такі, що фактично склалися, і раціональні. Тому типізацію сільськогосподарських підприємств здійснюють двома етапами: виділяють типи господарств, які фактично склалися; розробляють раціональні виробничі типи сільськогосподарських підприємств.

Виробничі типи господарств, які фактично склалися протягом ряду років, відображують масовий досвід ведення виробництва, проте вони можуть не відображати останніх досягнень науки і передової практики ведення господарства.

Раціональні виробничі типи підприємств треба створювати з урахуванням найновіших досягнень науки і передової практики організації сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку з деякими відмінностями в природно-економічних умовах підприємств у межах певного виробничого типу можна виділити кілька підтипів за поєднанням галузей, рівнем інтенсивності виробництва, особливостями його організації тощо.

Через різноманітність природно-економічних умов в Україні функціонують сільськогосподарські підприємства різних виробничих типів і підтипів. За даними наукових досліджень, у різних ґрунтово-кліматичних зонах України переважають такі виробничі типи сільськогосподарських підприємств:

- у Поліській зоні – льонарсько-молочні, молочно-картоплярські, свиновідгодівельні, скотовідгодівельні, скотарсько-картоплярські;
- у Лісостепу – скотарсько-буряківницькі, буряко-молочні, скотарсько-зернові, буряко-скотарські, скотовідгодівельні, свиновідгодівельні та ін.;

- у степових районах – зерново-скотарські, скотарсько-зернові, скотовідгодівельні, свиновідгодівельні, вівчарські, птахівницькі, садівницькі, виноградарські та ін.;

- у приміських зонах великих міст і промислових центрів – овочево-молочні, молочно-овочеві, овоче-картоплярсько-молочні, плодово-ягідні, свиновідгодівельні, птахівницькі та ін.

Утворення агропромислових структур за продуктовою ознакою передбачає необхідність як типізації підприємств за їх напрямом спеціалізації, так і виокремлення у складі національної економіки агропромислового комплексу, що, у свою чергу, має складатися з продуктивних підкомплексів. Продуктивний підкомплекс являє собою сукупність виробничих господарств, а також переробних і обслуговуючих підприємств, об'єднаних контрактними відносинами чи відносинами власності. В основу формування таких підкомплексів, за дослідженнями О. Попкова, покладені такі принципи: а) урахування регіональних особливостей розвитку галузей; б) виробництво однорідної кінцевої продукції, пов'язаної з використанням певного виду сільськогосподарської сировини; в) урахування наявної галузевої структури агропромислового комплексу; г) наявність тісних технологічних та економічних зв'язків між вертикально інтегрованими галузями; г) єдність економічних інтересів, коли загальною метою є задоволення потреб споживачів у кінцевій продукції конкретного виду; д) вирішення соціальних та екологічних проблем [2]. При цьому продуктова структура, на відміну від галузевої, забезпечує орієнтацію інтеграційних формувань на кінцевий результат з метою удосконалення технологій та систем організації виробництва і управління ним, збуту готової продукції, регулювання економічних взаємовідносин між учасниками, що робить їх більш конкурентоспроможними на ринку [3].

Виробнича типологія сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарське районування, напевно, найстаріші і чи не єдині розділи предметної області соціально-економічної географії, які ще можуть підтримувати, власне, географічну специфіку цієї науки. Враховуючи, що сільське господарство – найбільш наближена за типом речовинноенергетичних відносин до природних екосистем галузь, пошук таких форм його ведення (спеціалізації), які б відповідали природним можливостям конкретної території, є, напевно, головним завданням, вирішення якого повинні взяти на себе економіко-географи [4]. З іншого боку, «розтягнутий у часі», а тому зовнішньо непомітний вплив сільського господарства на ландшафти являє собою чи не найбільшу небезпеку, від подолання якої залежить виживання людства [5]. Саме з цього виходить актуальність і практична спрямованість подібних досліджень. Намагання «вписати» сільськогосподарську діяльність в наявний біокліматичний потенціал має давню історію, а методика таких досліджень має багаторічні напрацьовані традиції, які йдуть коренями до перших робіт з сільськогосподарського районування та типології сільського господарства [6]. Більше того, проблема «вписання»

сільськогосподарської спеціалізації в наявні природні ландшафти завжди залишатиметься головною проблемою збалансованого природокористування. У разі ж некоректного «вписання» окремі галузі сільського господарства поступово, але впевнено і непомітно «висмоктують» із природи біоресурсний потенціал, полишаючи біосферу її головного багатства – природної родючості ґрунтів [7].

Здійснення виробничої типізації сільськогосподарських товаровиробників вимагає застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів досліджень. Процес класифікації та типізації сільськогосподарських товаровиробників здійснюється із застосуванням таких методів:

1. Метод вивчення та узагальнення масового досвіду. Суть його полягає у статистичній обробці річних звітів сільгосптоваровиробників. Масові дані дозволяють установити, в якій мірі результати господарської діяльності залежать від напряму спеціалізації та системи господарства. Обмеженнями цього методу є те, що: а) подані у річних звітах результати господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників залежать від низки об'єктивних та суб'єктивних причин і точно не показують власне «чистого» результату господарювання; б) не завжди можна чітко встановити, як саме впливає досліджуваний фактор на результати його господарської діяльності.

2. Метод монографічного вивчення досвіду передових господарств. За допомогою цього методу досліджуються не всі сільгосптоваровиробники, а лише ті, які досягли найкращих результатів господарської діяльності. На основі узагальнення досвіду передових господарств є можливість для певних об'єктивних висновків про їхній виробничий тип. Вадою цього методу є те, що досвід передових господарств не є масовим, а отже досить імовірно, що високі результати господарської діяльності могли спричинити й інші фактори (у тому числі й випадкові), крім відібраних для типізації.

3. Розрахунково-конструктивний метод. На підставі планових показників розвитку, наявних ресурсів, резервів підвищення ефективності господарювання, усталеної організаційної структури господарства та інших факторів розраховують перспективні параметри за різними виробничими типами та напрямками спеціалізації. У наукових дослідженнях з питань виробничої типізації цей метод застосовується як узагальнювальний і базується на результатах попередніх розрахунків.

4. Нормативно-розрахунковий метод. Цей метод передбачає проведення розрахунків типологічних груп на основі нормованих синтетичних показників із застосуванням заздалегідь визначеного критерію віднесення господарств до певної групи чи класу. Цей метод наразі є базовим у методології Євростату.

5. Метод поелементного порівняння діяльності господарств. На основі максимально можливого набору статистичних даних про склад, соціальні, економічні, техніко-технологічні, природно-сільсь-

когосподарські та інші параметри товаровиробників провадиться їхня класифікація, групування й розподіл за однорідними типами.

6. Метод експертних оцінок. Побудова типології здійснюється шляхом узагальнення думки фахівців-експертів, а інколи й самих керівників господарств. Сфера застосування цього методу умовно поділяється на дві частини: а) за його допомогою оцінюються показники, які фактично неможливо виміряти або оцінити іншим методом; б) думка експертів є визначальною під час вибору кращих варіантів із сукупності можливих, тобто встановлення найбільш раціонального виробничого типу. Перевагою метода є відносно малі витрати часу та коштів на вишукування, а недоліком – потреба в довідниках економістів-аграрників для формування більш-менш об'єктивної точки зору експертів.

7. Метод узагальненого колективного ранжування. З урахуванням інформації про наявну вартість активів та джерел їх утворення проводиться ранжування сільських господарств для виокремлення соціально-економічних класів за рівнем бідності та ресурсозабезпеченості.

8. Економіко-статистичний метод (метод статистичного групування). Згідно із ним, досвід передових господарств, масовий досвід, набутий на основі аналізованих річних звітів, узагальнюється шляхом побудови груп господарств. Статистичні групування дають змогу нівелювати випадкові фактори та визначати загальну тенденцію змін спеціалізації виробництва, її впливу на ефективність господарської діяльності, а також сформулювати загальне уявлення про виробничий тип. При побудові груп додатково використовують кластерний та дискримінантний аналізи.

9. Багатовимірний аналіз даних. Цей метод у науковій літературі розглядається як якісний аналог методу експертних оцінок, оскільки на основі різноманітних даних про сільгосптоваровиробників математично формуються типологічні класи і групи з відповідними статистичними оцінками якості.

Висновки. Обґрунтовано типологію аграрних підприємств на критерії спеціалізації шляхом виділення глибоко спеціалізованих, спеціалізованих та неспеціалізованих підприємств на основі встановлення параметрів їх поділу на вказані групи з урахуванням виробничих можливостей та ринкового потенціалу підприємства та його продукції. Узагальнено перелік методів дослідження щодо здійснення виробничої типізації сільськогосподарських товаровиробників. Всі методи, що застосовуються при проведенні виробничої типізації, мають як свої переваги, так і вади, однак найбільш перспективними із них є ті, що базуються на економіко-статистичних розрахунках і генетичних алгоритмах.

Список використаних джерел

1. Typology Construction, a Way of Dealing with Farm Diversity: General Guidelines for Humidtropics / [Alvarez S., Paas W., Descheemaeker K., et al.]. Wageningen: Humidtropics, 2014. 36 p.

2. Попков А.А. Аграрная экономика Беларуси: опыт, проблемы, перспективы. Мн.: Беларусь, 2006. 319 с.
3. Стратегия устойчивости развития АПК – продовольственная безопасность / [Гусаков В.Г., Попков А.А., Ильина З.М. и др.]; под ред. В.Г. Гусакова. Мн.: Беларус. наука, 2008. 514 с.
4. Агроекосистема. Сонько С.П., Созінов О.О.: Екологічна енциклопедія: У 3т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (головний редактор) та ін. К.:ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. Т.1. С. 14.
5. Лосев К.С. Бюджет антропогенного углерода и роль экосистем в его эмиссии и стоке в глобальном и континентальном масштабах. *Страны и регионы на пути к сбалансированному развитию. Сборник научных трудов.* Киев, «Академперіодика», 2003. С.36-41.
6. Kostrowicki J. The Typology of World Agriculture, Warsaw, 1974.
7. Сонько С.П. Досвід створення елементарної ГІС «Оцінка екологічного впливу сільського господарства на ландшафти Черкаської області». Перспективи розвитку лісового і садовопаркового господарства: Матеріали наукової конференції. Умань: Візаві, 2015. С. 18-23.

JURISPRUDENCE

UDC: 94(5)

Mammadov N.R.*Doctor of historical sciences, Department "History of Karabakh", Institute of History named after A.Bakikhanov of ANAS (Azerbaijan)*[DOI: 10.24412/2520-6990-2023-17176-22-27](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2023-17176-22-27)**THE CONCEPT OF H.A.ALIYEV ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE KARABAKH REGION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (1970-1985)****Abstract:**

In the years 1970-1985 the economy of Garabagh region of Azerbaijan SSR experienced a special, qualitatively new, higher stage in its development. According to the main socio-economic indicators, the main development criteria, in a brief space of time the Garabagh region stood not only in the forefront, but even in some sectors of the economy it took the first place in the republic. As a result of intensive, full use of productive opportunities, natural resources, favorable natural and climatic conditions the region reached an unprecedented level of economic development. In the years 1970-1985 the Garabagh region of the republic entered a qualitatively new, period of change of its cultural development. Owing to the purposeful policy of Heydar Aliyev, favorable condition was created for the development of education, science, the press, literature and various arts in this region of the country.

Keywords: Azerbaijan, Shusha, national leader Heydar Aliyev, Garabagh, city, political stability, region, development, the concept

On July 14, 1969 at the Plenum of the Central Committee of the Azerbaijan Republic Communist Party Heydar Alirza oghlu Aliyev was elected First Secretary of the CC of the CP of Azerbaijan [9, s.26]. Thus, the foundation of a new, crucial stage in the modern history of the Azerbaijani people was laid.

On August 5, 1969, H.A.Aliyev, speaking at the Plenum of the Central Committee of the CP of Azerbaijan, analyzed the state of the country's economy comprehensively, drew attention of the Plenum participants to serious shortcomings in economic management, cultural construction, ideological issues in the republic, and showed ways to eliminate these shortcomings [2, v.5]. At this Plenum of the Central Committee of the CP of Azerbaijan, H.A.Aliyev put forward a number of specific tasks in the areas of strengthening state labor discipline, improving the moral and psychological climate in the country.

The national leader of the Azerbaijani people in a short time had significantly strengthened the country's governance system. He embarked on a decisive, serious struggle against bribery and corruption. H.A.Aliyev for the first time in the history of the Soviet state boldly announced that "in the conditions of a socialist society there were such negative cases as abuse of power, corruption, and it was necessary to fight against these phenomena". Heydar Aliyev, with great foresight directed activities of all government bodies to realize the economic, socio-cultural progress in the country, and to implement the policy of national revival of the Azerbaijani people. H.A.Aliyev took the most active part in the political life of the vast Soviet Union: he was simultaneously the First Secretary of the Central Committee of the CP of Azerbaijan, deputy chairman of the Supreme Soviet of the USSR, deputy chairman of the upper chamber (Union Soviet) of the Soviet parliament, deputy of the Supreme Soviet of Azerbaijan SSR and member of the Presidium of the Azerbaijan Parliament [3]. The leadership of the USSR, the CPSU Central

Committee and the Council of Ministers of the USSR on the initiative of H.A.Aliyev adopted five very important decisions related to the economic development of the Azerbaijan SSR. One of these decisions became the basis for great allocations from the Union Fund for the development of national economy in Azerbaijan SSR. As in all areas of public life, the policy of Heydar Aliyev created favorable conditions for the election of the most worthy and capable personnel to the legislative bodies of the republic. The activity of the legislative bodies of the country had significantly intensified, and had been created new commissions and favorable conditions for their activities. The study and propaganda of national and spiritual values, the expansion of investigations became significant events of the Heydar Aliyev era.

In the 1970s, on the initiative of Heydar Aliyev, the attention of party and state bodies, public organizations and intellectuals to strengthening the national personnel potential of the republic increased. Thousands of young Azerbaijanis were sent to study at the leading higher educational institutions and to scientific research institutions of the USSR. The leadership of the Azerbaijan SSR paid special attention to the training of national military personnel. In 1971, the republican secondary military boarding school was established. In the 1970s and 1980s, more than 2,000 Azerbaijani officers were trained in the military schools of the USSR on various military specialties and during the Garabagh war these officers took the most active part in military operations for the territorial integrity of the Republic of Azerbaijan [4].

As a result of the purposeful political activity of H.A.Aliyev, the process of national self-consciousness in Azerbaijan SSR significantly increased; favorable conditions for independent thinking and creative work were created for the intelligentsia of the country.

During the period under research, the leadership of the republic devoted much attention to the economic

and cultural progress of Daghlig Garabagh (Nagorno-Garabagh). The country leadership adopted a number of special resolutions related to the development of the city of Shusha. Began the restoration of the historical monuments of the city; started the construction of new buildings in Shusha. In 1980-1981, a huge mausoleum was erected over the grave of the famous Azerbaijani poet and statesman Molla Panah Vagif. House-museums of prominent Azerbaijani composer, publicist, public figure Uzeyir Hajibeyov and world-famous Azerbaijani singer M.Mammadov (Bulbul) were opened in Shusha, and a monument was erected to the famous Azerbaijani poetess, benefactress Khurshud banu Natavan. There was erected a new large hotel, multi-storey residential buildings in Shusha. Shusha had already become resort city of all-Union significance. Due to the deep concern of the republic leadership, indicators on social and economic security of the population of Daghlig Garabagh were always higher than the republican figures. In 1973, an independent Pedagogical Institute - a branch of the Azerbaijan State Pedagogical Institute was opened in Khankendi. In 1979, the railway from Agdam to Daghlig Garabagh region of the republic was brought into service [5]. Thanks to the purposeful and far-sighted policy of Heydar Aliyev, party, Soviet, public organizations, bodies and institutions had created such an atmosphere in the Daghlig Garabagh region of the country in which Armenian separatists were afraid to act openly. In 1977, the Armenian separatists of Daghlig Garabagh once again raised the "Daghlig Garabagh" issue. However, the national leader H.A.Aliyev resolutely opposed the demands of the Armenian separatists, and they had to retreat.

Heydar Aliyev was well-informed about the insidious, annexationist intentions of Armenian nationalists. He attached great importance to the economic, social and cultural development of the republic's border regions, performed great attention and concern to these regions of the country. In the 1970s, the official circles of the Soviet state, incited by Armenian nationalists, raised the issue about the "absence of any prospect in Kelbajar district", "eviction of the population from this region and the division of territories, pastures of the Kelbajar district between the two neighboring republics". Since 1977, Heydar Aliyev promptly opposed this "initiative of Moscow". The leadership of the republic began to take measures to expand the implementation of the potential opportunities of the Kelbajar district. The economic life of the Kelbajar district significantly revived. The insidious intention of the imperial center, the Armenian nationalists was an ignominious failure [6]. Thanks to the versatile, titanic party-state activity of H.Aliyev the socio-political life of Azerbaijan SSR enriched greatly in 1970-1985. Activity of the republic citizens in party and state bodies, public organizations increased. The main attention of state bodies, republic soviets, trade unions, the Komsomol organization, intelligentsia, creative organizations was directed to the socio-economic and cultural progress of the republic and to the realization of a purposeful policy of national revival of the Azerbaijani people.

The rule over Azerbaijan of such a national leader like Heydar Aliyev – having innate abilities, far-sighted thinker, pragmatic statesman, infinitely loving his people – contributed to the revival in the socio-political, economic, cultural development of the entire republic, in particular the Garabagh region of the country.

The 1970-1985 years entered the history of the Azerbaijani people as the most significant period of the great revival in the economy of Azerbaijan SSR, including Daghlig Garabagh region of the republic. During this period, H.A.Aliyev's selfless, creative political activity led to a real change in the social and economic life of Garabagh region of the country. In the period under study, H.A.Aliyev boldly and accurately determined the most suitable, optimal strategic goals for the development of the republic's economy in this situation.

Beginning from the early 1970's the development of the productive forces in Garabagh region of Azerbaijan SSR, the more rational use of the potential opportunities of the region and the special development program meeting the requirements of modern progress created the basis for the necessary improvement of the economic structure. The republic's Garabagh region had great opportunities for the development of such industries as the construction materials industry and food industry. Therefore, in 1971-1985, more than 45% of the capital investments intended for the development of the region's whole industry were used for the development of its above-mentioned industrial sectors [7]. That is why during the period under investigation the industry of Garabagh region of the country was developing at a higher rate. There took place major changes in the structure of industry. For example, in 1960, the specific weight of the food industry complex in Garabagh region of the republic was 15%, and in 1985, this figure rose to 31%. The specific weight of the timber processing complex in 1960 was 4.1%, and in 1985 this figure increased to 8.7%. In the years 1960-1985, the production of construction materials increased from 2.7% to 3.2% [8].

In the years 1971-1985, in Garabagh region of the Azerbaijan SSR the energy industry developed rapidly. If in 1970, the capacity of power plants was 690 thousand kilowatt-hours, then in 1985, this figure increased to 1,150,000 kilowatt-hours. And electricity production in 1970 was 3.000 million kilowatt-hours; in 1985, this figure was already 5.000 million kilowatt-hours. Compared with previous years, in 1985, production of light industry goods increased in Garabagh region. During the 1970-1985, cotton fiber production increased to 42,000 tons, raw silk threads to 120 tons, wool thread to 2,000 tons, knitwear to 11 million pieces, carpets and carpet goods to 105,000 square meters [9].

In the years 1970-1985, the population of Garabagh region of Azerbaijan was also involved in the traditional industry – the food industry. The Garabagh region achieved high results in the field of food production. For instance, in 1985, 18,000 tons of meat, 7,000 tons of sausages, 52,000 tons of whole, high fat milk, 195 million pieces of various canned food, 24,000 tons of confectionery, 49 million pieces of 0.5 liter bottles with mineral water, 3 thousand tons of other food products were produced in Garabagh region of the republic

[10]. On the whole, in terms of production volume the food industry ranked first among the industries of the Garabagh region of the republic.

As a whole, in the achievement of positive results in socio-economic, cultural life of Azerbaijan's Garabagh region, an exceptional role was played by large-scale creative measures taken by the leadership of the republic in 1970-1985, the development of construction complexes meeting the requirements of the time. Only in the field of capital construction in 1985, the volume of work was 2.6 times more than in 1970. The volume of basic funds allocated in 1981-1985 was 20% more than in 1956-1970 [11].

Compared with 1970 year, the number of state construction and installation organizations and trusts had doubled since in 1985, in the Garabagh region. In 1970-1985, along with more effective use of management methods, relied upon the expansion of the material and technical base of agriculture, the system of developing the land fund in intensive ways was also strengthened in the Garabagh region. It was during this period that the development of agriculture was determined on the basis of intensification.

In the conditions of Garabagh, the agrotechnical service was of exceptional importance. To increase the level of this service, many collective farms were turned into state farms, thanks to these measures, significant results were achieved. There was a need for effective specialization and concentration of cattle breeding and farming in various natural and economic zones through the development of individual branches of agriculture in more favorable land and climate conditions for each sector and at a higher level. Just on the basis of the successes achieved in 1970-1985, first of all, steps were taken in the field of correct assessment of requirements and use of the basic conditions for its development.

Intensification and improvement of production on scientific bases played an important role in multiplying the successes in the agriculture of the Azerbaijan SSR and the Garabagh region of the republic in 1969-1982. Wide reforms in agriculture, the necessary renewal in this sector of the economy ensured its unprecedented development. In comparison with 1966-1970 the volume of the total average annual production of agriculture in the Garabagh region of the republic in 1981-1985 had reached: on grain – from 180 thousand tons to 420 thousand tons; for raw cotton – from 90 thousand tons to 225 thousand tons; on tobacco – from 5 thousand tons to 15 thousand tons; on potatoes – from 30 thousand tons to 45 thousand tons; on vegetables – from 90 thousand tons to 180 thousand tons; on fruit and berries – from 321 thousand tons to 575 thousand tons; on grapes – from 60 thousand tons to 450 thousand tons. In the years 1970-1985, there had been major changes in the effective use of labor resources in Garabagh re-

gion [2, v.6]. The large-scale development of production in the region led to an increase in the number of workers in the national economy: in 1970-1985, the number of workers employed in the national economy of Garabagh region of the country increased from 305,000 to 585,000 men. In comparison with 1970-1985 the average monthly salary of workers and employees increased more than 1, 5 times and rose from 158 rubles to 234 rubles [2, v.7].

Thus, in the years 1970-1985 the economy of Garabagh region of Azerbaijan SSR experienced a special, qualitatively new, higher stage in its development. According to the main socio-economic indicators, the main development criteria, in a brief space of time the Garabagh region stood not only in the forefront, but even in some sectors of the economy it took the first place in the republic. As a result of intensive, full use of productive opportunities, natural resources, favorable natural and climatic conditions the region reached an unprecedented level of economic development. In the years 1970-1985 the Garabagh region of the republic entered a qualitatively new, period of change of its cultural development. Owing to the purposeful policy of Heydar Aliyev, favorable condition was created for the development of education, science, the press, literature and various arts in this region of the country.

Literature:

1. Ülkü İrfan. Qızıl ulduzdan hilala doğru: Heydər Əliyevin fırtınalı həyatı. Bakı, 1994, s.26.
2. Azərbaycan Respublikası Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Dövlət Arxivi (ARSPİHD), f.1, s.412, i.43, v.5.
3. Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 60-летию образования СССР. Юбилейный стат. сб. Баку, 1982, с.9-16.
4. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Arxivi. "Sovetlərlə iş şöbəsinin 1970-1980-ci illər"ə dair statistik məlumatları, v.21-22.
5. Народное хозяйство Азербайджанской ССР в 1985 году. Стат. Ежегодник. Баку, 1986, с.140, 141, 19, 66.
6. Заседание Верховного Совета Азерб. ССР IV созыва, 9-ая сессия. Баку, 1986, с.63.
7. Azərbaycan Hərəkətlər İttifaqları Konfederasiyasının Arxivi (AHİKA), f.1114, s.15, i.1969, v.78.
8. Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 70-летию Великого Октября. Баку, 1987, с.115.
9. Сельское хозяйство Азербайджанской ССР. Стат. сб. Баку, 1985, с.53; Азербайджан в цифрах в 1990 году, с.29-31.
10. Азербайджан в цифрах в 1986 году. Баку, 1987, с.77.
11. Müstəqil Azərbaycan 10 il. Statistika məcmuəsi. Bakı, 2001, s.138, 141.

Обушенко Наталія Миколаївна

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Дніпро, Київ

Киян Володимир Якович

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Дніпро, Київ

[DOI: 10.24412/2520-6990-2023-17176-28-33](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2023-17176-28-33)

НОРМОТВОРЧА СКЛАДОВА ВЛАДИ РОБОТОДАВЦЯ

Nataliya Obushenko

Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil and Legal Disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Dnipro, Ukraine

Volodymyr Kyian,

Candidate of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil and Legal Disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Dnipro, Ukraine

NORMATIVE COMPONENT OF THE EMPLOYER'S AUTHORITY

Анотація

Стаття розкриває, що одним із ключових складових елементів будь-якої діяльності, в тому числі і правозастосовної, є її суб'єкти. Адже вона (діяльність) стає можливою, об'єктивується як соціальне явище, саме завдяки розумовим та фізичним зусиллям певних суб'єктів. Тобто жодна діяльність не існує і не може існувати поза суб'єктами. Стаття висвітлює, що право також не є виключенням і його суб'єкту також відводиться одна з ключових ролей. Оскільки право є нічим іншим, як одним з інструментаріїв, який створюється та функціонує для людей, з метою організації їх життя таким чином, щоб забезпечити нормальні умови життя та стабільний всебічний розвиток. Тобто право існує виключно для людей, заради їх благополуччя. В статті досліджено, що кожний суб'єкт, незалежно від того фізична це особа чи явесь колективне утворення (наприклад, юридична особа), потрапляючи у поле регулятивного впливу права наділяється певним обсягом прав та обов'язків, які конкретизуються залежно від того, нормами якої галузі права регулюються ті чи інші суспільні відносини. Для того, щоб ці права і обов'язки були не просто деклараціями, а реально здійснювались, вони мають втілюватись у життя через відповідні форми правореалізації. Однак якщо одні з цих форм (наприклад, дотримання) притаманні усім суб'єктам права без виключення, то інші форми можуть реалізовуватись лише обмеженим колом суб'єктів, зокрема такою формою є про правозастосування. В статті розкрито, що основним суб'єктом правозастосування у сфері трудових відносин є роботодавець. За радянських часів існувала переважно державна власність, на якій засновувались та діяли підприємства, установи, організації, тому і роботодавцем виступала держава, а отже і застосування норм трудового права носило державно-владний характер. 24 серпня 1991 року наша держава проголосила свою незалежність, відмовилася від командно-адміністративних методів управління економікою та взяла курс на розбудову демократичної держави з ринковою економічною системою, однією з головних ознак якої є визнання різних форм власності (зокрема приватної). Від так роботодавцями можуть виступати й інші, окрім держави, суб'єкти, як наприклад приватні особи чи органи місцевого самоврядування. Основний нормативно-правовий акт у сфері трудового права – Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) У не містить визначення поняття роботодавця, що з нашої точки зору є прогалиною законодавства, адже роботодавець є однією з ключових фігур у трудовому праві.

Abstract

The article reveals that one of the key constituent elements of any activity, including law enforcement, are its subjects. After all, it (activity) becomes possible, is objectified as a social phenomenon, thanks to the mental and physical efforts of certain subjects. That is, no activity exists and cannot exist outside of subjects. The article highlights that law is also not an exception and its subject is also assigned one of the key roles. Because the law is nothing but one of the tools that is created and functions for people, in order to organize their lives in such a way as to ensure normal living conditions and stable comprehensive development. That is, law exists exclusively for people, for the sake of their well-being. The article examines that every subject, regardless of whether it is a natural person or some collective entity (for example, a legal entity), falling into the field of regulatory influence

of law, is endowed with a certain amount of rights and obligations, which are specified depending on the norms of which certain social relations are regulated in the field of law. In order for these rights and obligations to be not just declarations, but actually implemented, they must be implemented through appropriate forms of legal enforcement. However, if one of these forms (for example, compliance) is inherent to all subjects of law without exception, then other forms can be implemented only by a limited circle of subjects, in particular, such a form is about law enforcement. The article reveals that the main subject of law enforcement in the field of labor relations is the employer. In Soviet times, there was mainly state property, on which enterprises, institutions, organizations were founded and operated, therefore the state acted as the employer, and therefore the application of labor law norms was of a state-authority nature. On August 24, 1991, our state declared its independence, abandoned the command-administrative methods of managing the economy and set a course for the development of a democratic state with a market economic system, one of the main features of which is the recognition of various forms of property (in particular, private). In addition to the state, entities other than the state, such as private individuals or local self-government bodies, can act as employers. The main normative legal act in the field of labor law – the Code of Labor Laws does not contain a definition of the concept of employer, which from our point of view is a gap in the legislation, because the employer is one of the key figures in labor law. The rule-making component of the employer's power is not directly related to law enforcement, since the process of creating local norms is not accompanied by the issuance of law enforcement acts. However, it is local rule-making together with centralized legislation that creates a regulatory basis for the employer's application of labor law norms.

Ключові слова: Трудове право, трудове законодавство, правозастосування, порушення, відповідальність, штрафні санкції, роботодавець, працівник, владні повноваження роботодавця, наймана праця, три основних напрямки: розпорядчий, дисциплінарний та нормотворчий.

Keywords: Labor law, labor law, enforcement, violation, liability, penalties, employer, employee, employer's authority, wage labor, three main areas: executive, disciplinary and rule-making.

Постановка проблеми. Коли мова йде про правозастосування, то перш за все мається на увазі певний різновид діяльності. У свою чергу поняття діяльності характеризує функцію суб'єкта під час його взаємодії з об'єктом [1, с.136]. О. О. Грицанов у своєму філософському словнику з приводу розуміння категорії діяльності пише, що вона один з найважливіших атрибутів буття людини, пов'язаний з цілеспрямованою зміною зовнішнього світу, самої людини. Саме через діяльність розкривається сутність людини. Залежно від потреб людей діяльність традиційно поділяється на: 1) матеріальну (задоволення первинних потреб людини: у їжі, одязі, знаряддях праці через зміну зовнішньої природи), 2) суспільно-політичну (різні форми впливу на суспільні відносини, організацію суспільного життя), 3) духовну (в області науки, мистецтва, релігії тощо). Всі форми людської діяльності історичні. Вони відчують вплив розподілу праці, що зумовлено високою динамікою процесу зростання потреб людей, їх різноманітністю [2, с. 210]. О. Ф. Скакун, досліджуючи правову форму діяльності держави зазначає, що вона являє собою організаційно-управлінську форму діяльності уповноважених на те суб'єктів, яка завжди пов'язана зі здійсненням юридично значущих дій (розглядом юридичних справ) у порядку, визначеному законом [1, с. 506].

З викладеного чітко видно, що одним із ключових складових елементів будь-якої діяльності, в тому числі і правозастосовної, є її суб'єкти. Адже вона (діяльність) стає можливою, об'єктивується як соціальне явище, саме завдяки розумовим та фізичним зусиллям певних суб'єктів. Тобто жодна діяльність не існує і не може існувати поза суб'єктами.

Мета статті: досліджуючи правозастосування, яке безумовно є різновидом суспільно-державної правової діяльності, особливу увагу слід приділити суб'єктам, які його здійснюють.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що поняття «суб'єкт» прийшло до нас із латинської мови (від «subjectus» – той, що знаходиться в основі) і однією з першочергових (основоположних, центральних) категорій більшості сфер наукового знання. Так, наприклад, у філософії суб'єкт визначається як носій субстанціальних властивостей і характеристик, що визначають якісні особливості об'єкта [2, с. 688]. Коли вживають термін суб'єкт, у переважній більшості випадків, то мають на увазі активно діючу, наділену свідомістю та волею людину таку що пізнає.

Для соціологічних наук суб'єкт – це перш за все носій предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід чи соціальна група); джерело активності, спрямованої на об'єкт [3, с. 351].

Очевидно, що право також не є виключенням і його суб'єкту також відводиться одна з ключових ролей. Оскільки право є нічим іншим, як одним з інструментаріїв, який створюється та функціонує для людей, з метою організації їх життя таким чином, щоб забезпечити нормальні умови життя та стабільний всебічний розвиток. Тобто право існує виключно для людей, заради їх благополуччя.

Право можна сприймати по-різному: ототожнювати його із законом (закон – це право), чи вважати, що право являє собою певну об'єктивну ідею, що виникла як феномен, або що. Однак одне абсолютно зрозуміло – воно не може існувати у відриві від суб'єкта: якщо вважати, що право – це закон, то закони створюють люди; якщо виходити із того, що право являє собою певну об'єктивно існуючу ідею, то для того, щоб люди визнали право як універсальне мірило справедливості та рівності, ця ідея має пройти через свідомість людини та знайти своє об'єктивне відображення у певному загальновідомому і загальнообов'язковому джерелі.

У словниковій літературі суб'єкт права визначається як фізична або юридична особа, яка за законом володіє здатністю мати і здійснювати безпосередньо або через представника права і юридичні обов'язки, тобто правосуб'єктністю [4, с. 260; **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 1416].

Лисенков С. Л. пропонує, що суб'єкт права – це особа чи організація, за якими державою визнається здатність бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [5, с. 299].

Отже кожний суб'єкт, незалежно від того фізична це особа чи якийсь колективне утворення (наприклад, юридична особа), потрапляючи у поле регулятивного впливу права наділяється певним обсягом прав та обов'язків, які конкретизуються залежно від того, нормами якої галузі права регулюються ті чи інші суспільні відносини. Для того, щоб ці права і обов'язки були не просто деклараціями, а реально здійснювались, вони мають втілюватись у життя через відповідні форми правореалізації. Однак якщо одні з цих форм (наприклад, дотримання) притаманні усім суб'єктам права без виключення, то інші форми можуть реалізовуватись лише обмеженим колом суб'єктів, зокрема такою формою є про правозастосування.

Чи не найбільше наукових дебатів серед усіх форм реалізації права викликала саме правозастосування, та суб'єкти, які його здійснюють. Так на науковій дискусії, що відбулася у 1954-1955 роках, більшість учасників (серед яких зокрема були такі правники як: О. М. Васильєв, Д. А. Керімов, М. П. Хангалов, П. М. Галанза, І. Є. Фарбер та ін.) підтримали точку про те, що в якості суб'єктів правозастосування можуть виступати тільки наділені відповідними владними повноваженнями державні органи та посадові особи, а також організації, яким держава делегувала певні владні повноваження. Аналіз юридичної літератури свідчить про те, що така наукова позиція є домінуючою й сьогодні [6, с. 388-389; 7, с. 111 та ін.]. Вочевидь така точка зору є абсолютно справедливою для більшості галузей права, оскільки носіями влади у суспільних відносинах, які вони регулюють, виступають, як правило, органи державної влади та посадові особи.

Проте, коли йдеться про застосування норм трудового права, то слід констатувати, що коло суб'єктів зовсім не обмежується державними органами та їх посадовими особами, навіть більше – державна влада, як складова правозастосування відступає на другий план. Вважаємо за необхідне наголосити, що зниження ролі державної влади у процесі застосування норм трудового права, не в якому разі не слід розцінювати як втрату ним такої своєї обов'язкової ознаки як владність, її значення при цьому не на секунду не зменшується, адже влада може мати не лише державний характер.

Справа у тому, що основним суб'єктом правозастосування у сфері трудових відносин є роботодавець. За радянських часів існувала переважно державна власність, на якій засновувались та діяли підприємства, установи, організації, тому і роботодавцем виступала держава, а отже і застосування норм трудового права носило державно-владних

характер. Однак 24 серпня 1991 року наша держава проголосила свою незалежність, відмовилася від командно-адміністративних методів управління економікою і на сьогодні, взяла євроатлантичний курс на розбудову демократичної держави з ринковою економічною системою, однією з головних ознак якої є визнання різних форм власності (зокрема приватної). Від так роботодавцями можуть виступати й інші, окрім держави, суб'єкти, як наприклад приватні особи чи органи місцевого самоврядування. Підтвердженням цьому є офіційне визначення поняття роботодавця яке закріплено у Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», а саме: – роботодавець – це власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності або уповноважений ним орган (керівник) чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю [8]. Також, майже ідентичне попередньому, визначення поняття роботодавця містить «Інструкція про порядок обчислення і сплати внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття та обліку їх надходження до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття», в якій закріплено, що під роботодавцем слід розуміти власника підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання та фізичні особи, яка використовують найману працю [9]. Зауважимо, що основний нормативно-правовий акт у сфері трудового права – Кодекс законів про працю не містить визначення поняття роботодавця, що з нашої точки зору є прогалиною законодавства, адже роботодавець є однією з ключових фігур у трудовому праві. Тому для того, щоб уникнути тих чи інших недоліків (прогалин, конфліктів тощо) у правовому регулюванні трудових та тісно пов'язаних із ними відносин, слід чітко визначити дефініції центральних правових категорій у цій сфері.

У юридичній літературі зустрічаються різні формулювання визначень поняття «роботодавця». Так М. Ю. Тихомиров характеризує роботодавця як юридичну особу чи громадянина, з яким працівник перебиває у трудових відносинах, після укладення трудового договору [10, с.377].

Л. П. Грузінова та В. Г. Короткін вважають, що у трудовому праві термін «роботодавець» означає організацію, яка на ринку праці є суб'єктом, що пропонує роботу й організовує працю працівників. Як суб'єкт трудового права роботодавець – це переважно юридична особа, котра укладає трудовий договір з працівником [110, с. 73]. На нашу думку не зовсім вірним є вказувати у визначенні поняття «роботодавця», що це юридична особа, адже практика свідчить, що сьогодні велика кількість приватних підприємств, які діють без створення юридичної особи також використовують найману працю. Тому більш доречним у цьому контексті виглядає визначення, яке сформулював П. Д. Пилипенко: «роботодавець як суб'єкт трудового права – це насамперед особа (фізична або юридична), яка надає

роботу іншій особі на підставі трудового договору у формі будь-якого з його різновидів, передбачених законодавством, в тому числі при обранні чи призначенні на посаду [12, с. 18].

Враховуючи вищевикладене, а також на підставі аналізу статті 21 КЗпП України вважаємо, що під роботодавцем слід розуміти фізичну чи юридичну особу, що є власником організації (підприємства, установи) не залежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, або керує нею на підставі відповідного рішення власника, яка згідно із нормами трудового та іншого законодавства використовує найману працю.

Вважаємо за необхідне приділити декілька слів характеру влади роботодавця, адже ті з них, які діють від імені держави, мають відповідні державні повноваження на застосування норм трудового права. Що ж до інших роботодавців може постати питання: «А на яких же, власне, підставах вони можуть здійснювати застосування норм трудового права?». Задля відповіді на це питання слід звернутися до такої невід'ємної властивості правозастосування як його владний характер, який передбачає підпорядкування суб'єкту правозастосування волі того, по відношенню до кого воно виконується. Справа у тому, що влада – категорія соціальна, яка являє собою здатність і можливість для індивіда чи групи здійснювати свою волю, впливати на інших людей незалежно від їхньої згоди або незгоди [13, с. 40]. З викладеного видно, що за своєю сутністю влада має не державне, а соціальне коріння і полягає у можливості одного суб'єкту (групи суб'єктів), за наявності певних умов (підстав) та за допомогою необхідних засобів, підпорядковувати волю іншого суб'єкта (суб'єктів) та скеровувати його поведінку у потрібному напрямку. З цього приводу слід погодитись із Г. Щокіним, який вказує, що – це особлива форма соціальних відносин, яка може впливати на характер і спрямування діяльності й поведінки людей через ідеологічні, організаційно-правові й економічні механізми, а також за допомогою авторитету, традицій і насильства (влада економічна, політична, духовна, сімейна тощо). Сутністю влади є відносини управління, панування й підпорядкування [14, с. 74].

Управління підприємством, установою, організацією також є різновидом соціальної влади, оскільки воно будується на владних повноваженнях роботодавця, які він має у своєму розпорядженні як господар підприємства, установи, організації. Зауважимо, що у даному випадку термін «господар» ми використовуємо у розширеному значенні, тобто ним є не лише безпосередній власник організації (підприємства, установи), а й інші особи чи органи, які здійснюють управління нею за вказівкою власника. На правах господаря роботодавець може на власний розсуд організувати роботу підвладного йому об'єкту та відповідно скеровувати у потрібне русло діяльність працівників, що працюють на ньому. Отже влада роботодавця має господарський характер. Вона розповсюджується виключно в межах підвладного об'єкту (підприємства, установи,

організації) та обмежується діючим законодавством.

Свою господарську владу роботодавець реалізує за трьома основними напрямками: розпорядчий, дисциплінарний та нормотворчий.

Почнемо з нормотворчих повноважень роботодавця, сутність яких полягає у його праві видавати норми поведінки. Дана нормотворчість має обмежений характер у просторовому та предметному аспекті. Адже по-перше, такі норми мають локальний характер, тобто вони діють в межах окремих підприємств, установ, організацій та, відповідно, мають загальнообов'язковий характер тільки для їх працівників. А по-друге, локальна нормотворчість має підзаконний характер, тому вони, приймаються для врегулювання обмеженого кола питань у сфері трудових відносин. Як правило, ті аспекти трудових відносин, які регламентуються локальними нормами, прямо передбачаються у централізованих законодавчих актах. Так наприклад статтею 15 Закону України «Про оплату праці», що форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються підприємствами у колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною та галузевими (регіональними) угодами. У разі, коли колективний договір на підприємстві не укладено, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний погодити ці питання з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), що представляє інтереси більшості працівників, а у разі його відсутності – з іншим уповноваженим на представництво органом [15]. Тобто, сутність локальних норм полягає у тому, щоб пристосовувати загальні норми до умов конкретного виробництва, характеру і профілю підприємства з урахуванням економічного становища останнього. Вони не повинні погіршувати становище працівників порівняно із законами, а також іншими підзаконними нормативно-правовими актами [0, с. 114-115]. Також слід погодитись із думкою П. Д. Пилипенка, який не оспорує чи допоміжної ролі локальної нормотворчості все ж такі наголошує, що локально-правові норми існують не лише для конкретизації, їх роль вагоміша, вони, крім цього, покликані також заповнювати певні прогалини в правовому регулюванні праці. І в сучасних умовах саме цьому напрямку локальної нормотворчості надається пріоритет. Його основний зміст – розширення гарантій трудових прав працівників, поліпшення умов їх праці [17, с. 25].

Нормотворча складова влади роботодавця не пов'язана безпосередньо із правозастосуванням, оскільки процес створення локальних норм не супроводжується виданням правозастосовних актів. Проте саме локальна нормотворчість разом із централізованим законодавством створюють нормативне підґрунтя для застосування роботодавцем норм трудового права.

Розпорядчий напрямок здійснення господарської влади роботодавця полягає у тому, що він може давати робітникам обов'язкові до виконання вказівки для грамотного (ефективного) розподілу між ними трудових функцій та правильної організації виробничого процесу.

Щодо дисциплінарної складової у господарській владі роботодавців то вона реалізується під час встановлення правил внутрішньої дисципліни, контролю за їх дотриманням, притягненням її порушників до дисциплінарної відповідальності, а також заохочення працівників за самовіддану та сумлінну працю.

Загалом два останні напрямки господарської влади можна поєднати у одну категорію під назвою «розпорядчо-дисциплінарна влада». Виходячи із специфіки означеного виду влади роботодавця очевидно, що весь обсяг його правозастосовної діяльності реалізується саме під час здійснення розпорядчо-дисциплінарної влади. Адже саме вона пов'язана із безпосереднім управлінням підприємством, установою, організацією. Тобто, якщо завдяки нормотворчості роботодавець може встановлювати певні внутрішні вимоги (норми, правила, порядки), то за допомогою виконавчо-розпорядчої влади він може забезпечувати реальне виконання цих вимог, зокрема в разі необхідності роботодавець може притягати порушників до дисциплінарної відповідальності. Як приклади випадків застосування роботодавцем норм трудового права під час здійснення ним розпорядчо-дисциплінарної влади можна відзначити статтю 127 КЗпПУ, де закріплено, що у встановлених законодавством випадках відрахування із заробітної плати працівників для покриття їх заборгованості підприємству, установі і організації, де вони працюють, можуть провадитись за наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу [18]; або статтю 144, в якій встановлено, що заохочення застосовуються власником або уповноваженим ним органом разом або за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації. Заохочення оголошуються наказом (розпорядженням) в урочистій обстановці і заносяться до трудових книжок працівників у відповідності з правилами їх ведення [18]; чи статтю 181, нормами якої передбачено, що відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати надаються за заявою жінки або осіб, зазначених у частині сьомій статті 179 КЗпП України, повністю або частково в межах встановленого періоду та оформляються наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу [18].

Отже, підсумовуючи вищевикладений матеріал можемо констатувати, що роботодавець є повноцінним суб'єктом застосування норм трудового права. І хоча його господарська влада не завжди є похідною від державної (як це є на підприємствах, установах, організаціях, що засновані на державній формі власності) проте це не є підставою для ви-

ключення роботодавця із коло суб'єктів правозастосовної діяльності у сфері трудового права. Адже по-перше, він (роботодавець) має необхідний обсяг повноважень, які йому належать як господарю (хазяїну) підприємства [19, с. 65], і дозволяють застосовувати норми трудового права по відношенню до підвладних йому працівників шляхом індивідуалізації цих норм у відповідних правозастосовних актах. А по-друге, висновок про те, що правозастосовна функція притаманна усім роботодавцям без виключення, можна зробити спираючись на такі ознаки трудового права як його загальність та загальнообов'язковість. Тобто, якщо нормами трудового права передбачено, що в разі настання певного випадку роботодавець має прийняти певне рішення та оформити його у вигляді відповідного правозастосовного документу, то це положення є обов'язковим до виконання усіма роботодавцями, незалежно від того діє він на підставі державної форми власності, приватної абощо. Окрім випадків, коли інше передбачено самим же трудовим законодавством.

Бібліографічні посилання

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Харків: Консум, 2007. 656 с.
2. Новий філософський словник / Уклад. О.О. Грицанов. Київ: Вид. В.М. Скакун, 1998. 896 с.
3. Соціологічний енциклопедичний словник / Ред.-координатор Г. В. Осипов. Київ: Видавництво Н-МА, 2000. 488 с.
4. Юридичні терміни. Тлумачний словник / За ред. В.Г. Гончаренка. 2-ге вид., стереотипне. Київ: Либідь, 2004. 320 с.
5. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. Київ, 2006. 355 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2004. 600 с.
7. Шульга А. М. Теорія держави і права: підручник [для підготовки до іспиту] / А. М. Шульга. Харків : Ун-т внутр. дел, 2000. 131 с.
8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності Закон України *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
9. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і сплати внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття та обліку їх надходження до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Наказ міністерства праці та соціальної політики України № 339 від 07.05.2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0030-01#Text>
10. Юридична енциклопедія. / За ред. Тихомирова М.Ю., Київ: Вид-во Тихомирова М.Ю. 1997. 526 с.
11. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України: навч посіб. Київ: МАУП, 2003. Ч. 1. 128 с.
12. Трудове право України: навчальний посібник. Вид. 2-ге, змінене і доповнене / За ред. П.Д. Пилипенка. Київ: Істина, 2007. 208 с.

13. Соціологічний енциклопедичний словник / Ред.-координатор Г. В. Осипов. Київ: Видавництво Н-МА, 2000. 488 с.

14. Щокін Г. Загальні закони соціального управління (продовження) *Персонал*. 2005. № 9. С. 74-80.

15. Про оплату праці: Закон України від 25.03.1995 №108/95. *Відомості Верховної Ради України*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>

16. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник. 4-те вид., стер. Київ: Вікар, 2008. 725 с. (Вища освіта XXI століття).

17. Трудове право України: навчальний посібник. Вид. 2-ге, змінене і доповнене / За ред. П.Д. Пилипенка. Київ: Істина, 2008. 208 с.

18. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

19. Konovalov O. Actual issues of leadership and vision for long-term success / O. Konovalov // *Philosophy, Economics and Law Review*. – 2022. – Volume 2, no. 2. – P. 64-69.

УДК 343.963

Копилов Е.В.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності*

[DOI: 10.24412/2520-6990-2023-17176-33-37](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2023-17176-33-37)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ПРОВЕДЕННЯМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Kopylov E. V.

*Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
teacher of the department of operative and investigative activities*

SOME ASPECTS OF EXECUTION OF PROSECUTOR SUPERVISION OVER THE CONDUCT OF DETECTIVE AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES BY UNITS OF THE CRIMINAL POLICE OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Анотація.

Стаття присвячена висвітленню деяких аспектів прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. Основним завданням прокурорської діяльності є захист конституційних прав і свобод людини та громадянина, попередження можливих порушень закону, пов'язаних з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження, а також їх поновлення у разі порушення. Прокурорський нагляд за підрозділами, що проводять оперативно-розшукову діяльність в умовах воєнного стану має важливе значення для впорядкування й удосконалення організації й діяльності оперативних підрозділів поліції. Контроль за діяльністю оперативних підрозділів є складовою управління, яка має на меті забезпечення ефективного виконання підрозділами оперативної служби покладених на них функцій. Його завдання полягає у визначенні відповідності функціонування й результатів діяльності оперативних підрозділів законам і підзаконним нормативно-правовим актам, прийнятим управлінським рішенням, принципу раціональної організації роботи, вимогам виконавської дисципліни.

Abstract.

The article is devoted to the coverage of some aspects of the prosecutor's supervision over the conduct of operative and investigative activities by units of the criminal police of Ukraine under martial law. The main task of the prosecutor's office is to protect the constitutional rights and freedoms of a person and citizen, to prevent possible violations of the law related to the restriction of the constitutional rights of participants in criminal proceedings, as well as their renewal in the event of a violation. The prosecutor's supervision of the units conducting operational and investigative activities under martial law is of great importance for streamlining and improving the organization and activities of operational police units. Control over the activities of operational units is a component of management, which aims to ensure the effective performance by units of the operational service of the functions assigned to them. Its task is to determine the conformity of the operation and results of the operations of the operative units to the laws and subordinate legal acts adopted by the management decision, the principle of rational organization of work, and the requirements of executive discipline.

Ключові слова: воєнний час, правоохоронна система, досудове розслідування, оперативно-розшукова діяльність, прокурорський нагляд, конституційні права, оперативні підрозділи, повноваження прокурора, припинення порушень, дотримання законності, інтереси держави, деокупація.

Keywords: wartime, law enforcement system, pre-trial investigation, operational investigative activity, prosecutor's supervision, constitutional rights, operational units, powers of the prosecutor, termination of violations, observance of legality, interests of the state, de-occupation.

Виклики сьогодення, пов'язані з військовою агресією російської федерації вказують на необхідність зміни стандартних підходів до функцій та обов'язків окремих правоохоронних органів України. Реалії війни показали, що правоохоронна система України не була готова дотакої кількості воєнних злочинів, які принесла на територію України російська федерація. Вказані обставини змусили правоохоронну систему налаштуватися на нові реалії і ключове місце, не зважаючи на підслідність воєнних злочинів, в розслідуванні воєнних злочинів посіли саме органи та підрозділи Національної поліції. Чи не малу роль щодо виявлення та фіксації фактів вчинення воєнних злочинів у вказаній системі відіграють підрозділи кримінальної поліції та органи досудового розслідування Національної поліції України.

Підрозділи кримінальної поліції є одним з основних суб'єктів реалізації правоохоронної функції, адже від результатів їх діяльності залежить стан розкриття більшості неочевидних кримінальних правопорушень, забезпечення проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальними провадженнями, підслідними органам досудового розслідування Національної поліції, а також превенція кримінальних правопорушень, що готуються.

Для якісного та чіткого виконання покладених на органи та підрозділи Національної поліції України нових функцій потребує зміни й існуюча система їх підготовки та нормативне забезпечення їх діяльності [1 с. 40-41].

Воєнний стан - це особливий правовий режим, який може бути введеним в Україні на всій її території чи в окремих її місцевостях, у випадках збройної агресії або ж загрози нападу, небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності. Такому правовому режиму властиві наступні ознаки: надання додаткових повноважень представникам окремих державних органів (зокрема, наприклад, органам виконавчої влади, військовим командуванням); можливість обмеження конституційних прав і свобод громадянина у встановлених законом виключних випадках та порядку; настання особливого періоду для проведення мобілізації; початок дій окремих норм Кримінального Кодексу України, властивих військовому періоду тощо [2].

В умовах воєнного стану використання результатів оперативно-розшукової діяльності, а також зміст і завдання прокурорського нагляду в цій сфері є доволі актуальним питанням, яке визначає прокурорський нагляд як самостійний, специфічний вид державної діяльності, який полягає у перевірці уповноваженим суб'єктом конкретного об'єкта суворого дотримання ним законів для попередження та виявлення порушень чинного законодавства, прав і свобод людини та громадянина, що передбачає виокремлення державного та соціального призначення прокурора [3].

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені

Конституцією України функції задля захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Відповідно до ст. 131-1 Конституції України, прокуратура здійснює такі функції: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація й процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими й розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [4].

На сьогодні до підрозділів кримінальної поліції відносяться наступні підрозділи:

- підрозділи Департаменту карного розшуку;
- підрозділи Департаменту міграційної поліції;
- підрозділи Департаменту оперативної служби;
- підрозділи Департаменту оперативно-технічних заходів;
- підрозділи Департаменту забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами;
- підрозділи Департаменту боротьби з наркозлочинністю;
- підрозділи Департаменту кримінального аналізу; підрозділи Департаменту оперативної служби;
- підрозділи Департаменту оперативно-технічних заходів;
- підрозділи Департаменту кримінального аналізу;
- підрозділи Департаменту захисту інтересів суспільства і держави;
- підрозділи Департаменту стратегічних розслідувань;
- підрозділи Департаменту кіберполіції;
- підрозділи Департаменту внутрішньої безпеки;
- відділи (сектори) кримінальної поліції територіальних підрозділів поліції.

Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють діяльність зазначених підрозділів показав, що до завдань та функцій вказаних підрозділів не входить протидія воєнним злочинам. Крім того, не було знято обов'язки вказаних підрозділів виявляти та документувати кримінальні правопорушення підслідності за якими покладена за органами досудового розслідування Національної поліції, а також здійснювати оперативне супроводження кримінальних проваджень, які знаходяться у провадженні органів досудового розслідування Національної поліції. Однак обставини війни зумовлюють необхідність мобілізації усіх без виключення ресурсів нашої держави з метою протистояння збройній агресії російської федерації та деокупації території України. Враховуючи вказане, доцільно було б доповнити відповідні нормативні акти, які регулюють питання діяльності як органів досудового розслідування так і оперативних підрозділів визначивши відповідні функції, які вони спроможні виконувати задля швидкого і повного розслідування воєнних злочинів [1 с. 49].

Основним завданням прокурорської діяльності є захист конституційних прав і свобод людини та громадянина, попередження можливих порушень закону, пов'язаних з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження, а також їх поновлення у разі порушення [5].

Прокурорський нагляд як вид державної діяльності, яку здійснюють саме органи прокуратури, можна визначити як сукупність безперервних дій зі спостереження за дотриманням законності у відповідних суспільних відносинах, які здійснюються компетентним на те органом із застосуванням наданих йому законом повноважень та спрямовуються на попередження, виявлення й припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [6].

Таким чином, в умовах воєнного стану прокурорський нагляд є видом державної діяльності, що здійснюється від імені держави, включаючи органи місцевого самоврядування. Взагалі прокурорський нагляд є однією з гарантій кримінального процесу, що сприяє забезпеченню дотримання законності органами досудового слідства та відновлення порушених прав громадян. Цілями прокурорського нагляду є результат, на досягнення якого спрямована діяльність прокуратури загалом та її найважливіша функція, якою є прокурорський нагляд. Цілі прокурорського нагляду визначаються статусом прокуратури, її місцем і роллю в системі органів влади держави [7].

Здійснення прокурорського нагляду за підрозділами, які проводять ОРД в умовах воєнного часу діє в інтересах держави, суспільства, та направлений на забезпечення прав і свобод громадян. Аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують вдосконалення та уточнення [8].

Слід уніфікувати норму щодо повноважень прокурора при закритті ОРС. Сьогодні прокурор має право прийняти рішення протягом десяти діб з моменту одержання повідомлення про закриття оперативно-розшукової справи. Але в Законі не визначено, яким актом та якою процедурою скасовується незаконна постанова про заведення ОРС як у разі, коли у ній не було проведено жодної оперативно-розшукової дії, так і тоді, коли у ній вже здійснюються оперативно-розшукові дії. Вважаємо, що прокурор у будь-якому разі повинен бути наділений повноваженнями щодо винесення постанови про скасування вказаної постанови про заведення незаконної ОРС, тим більше, що аналогічна практика застосовується у кримінальному провадженні, сприяє усуненню занадто широкого тлумачення, не впливає на об'єктивність проведення ОРД, а навпаки, дасть змогу оперативно усунути недоліки при дотриманні законності при проведенні оперативно-розшукової діяльності, що надалі може тільки позитивно позначитись на допустимості доказової бази [9].

Під час здійснення нагляду за додержанням законів при провадженні ОРД прокурору забороняється втручатися в методи та тактичні прийоми

ОРД за умови, якщо ці дії не суперечать чинному законодавству й не порушують конституційні права і свободи громадян та юридичних осіб [10 с. 146–148]. Природно, що всі елементи системи працюють більш ефективно, коли вони націлені на досягнення спільного результату та несуть рівну відповідальність за його настання. Тому посилення відповідальності прокурора повинно відбуватися одночасно з розширенням його повноважень та отримання нових можливостей. У ході нормативно-правового вдосконалення ОРД роль прокурора має посилитися за напрямками процесуального супроводження оперативно-розшукових справ, проведення оперативно-розшукових заходів та дотримання прав людини. Процесуальне супроводження прокурором оперативно-розшукових справ після легалізації матеріалів ОРД у кримінальному провадженні одночасно з оперативним супроводженням оперативними працівниками кримінального провадження, відкритого за матеріалами ОРД, повинно стати добре збалансованою системою нагляду та взаємодії у досягненні мети кримінального процесуального та оперативного-розшукового законодавства. На сьогодні керівник оперативного підрозділу, в якому перебувають оперативно-розшукові справи, заведені стосовно осіб, які готують вчинення злочинів, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення під час проведення оперативно-розшукових заходів невідкладно направляє належні матеріали до відповідного органу досудового розслідування про закріплення за цією оперативно-розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу [11]. Проте такий алгоритм дій керівника оперативного підрозділу, визначений відомчою інструкцією, не є досконалим [12, с. 110–111]. По-перше, автори інструкції, використавши термін «відповідний орган досудового розслідування», фактично надали право керівнику оперативного підрозділу на власний розсуд визначати орган досудового розслідування, в який направляються матеріали ОРД. По-друге, слідчий, отримавши вказані матеріали, вимушений рішення про реєстрацію інформації в ЄРДР, не володіючи всіма обставинами, які виникали у ході ОРД та керуючись тільки інформацією та матеріалами, з якими йому дозволили ознайомитися оперативні працівники. У такому ж становищі знаходиться й новопризначений процесуальний керівник, який не має права ознайомлюватися з матеріалами ОРД і вимушений приймати процесуальні рішення на підставі стислої інформації в новому кримінальному провадженні. Було б логічніше закріпити у законодавстві норму, яка б зобов'язувала керівництво оперативних підрозділів у разі фіксації оперативно-розшуковими заходами інформації про готування або вчинення кримінального правопорушення негайно повідомляти про це прокурора, який здійснює нагляд за дотриманням законності під час проведення ОРД, для прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР. Прокурору, який

ознайомлений з конкретною оперативно-розшуковою справою з моменту її заведення, набагато легше зрозуміти наявність або відсутність ознак кримінального правопорушення в наданих матеріалах ОРД та прийняти правильне процесуальне рішення на відміну від слідчого або процесуального керівника, який з цією справою не ознайомлений. Запропоновані зміни дозволять значно скоротити час, необхідний прокурору для прийняття рішення щодо реєстрації інформації в ЄРДР, а також вплинуть на якісну складову оцінки інформації та ухвалення подальших обґрунтованих процесуальних рішень, у тому числі щодо правильного визначення органу досудового розслідування. Крім того, з указаних вище причин прокурора, який здійснює нагляд за дотриманням законності під час здійснення ОРД, доцільно призначати процесуальним керівником або включати до групи процесуальних керівників, якщо за матеріалами оперативного провадження вносяться відомості до ЄРДР [13].

Нагляд за діяльністю оперативних підрозділів варто розглядати як систематичне спостереження уповноваженими державними органами, що не належать до системи Міністерства внутрішніх справ, за роботою оперативних підрозділів та їх посадових осіб з метою забезпечення законності. Контроль за діяльністю оперативних підрозділів є складовою управління, яка має на меті забезпечення ефективного виконання підрозділами оперативної служби покладених на них функцій. Його завдання полягає у визначенні відповідності функціонування й результатів діяльності оперативних підрозділів законам і підзаконним нормативно-правовим актам, прийнятим управлінським рішенням, принципу раціональної організації роботи, вимогам виконавської дисципліни. Засобами контролю є перевірки всіх документів щодо роботи оперативних підрозділів, спостереження за самим процесом роботи посадових осіб, оцінювання їх професійних знань, умінь і навичок тощо [14].

Підводячи підсумок слід зазначити, що умови сьогодення вказують на необхідність перегляду нормативно-правового забезпечення діяльності органів та підрозділів Національної поліції, залучених до виявлення та розслідування воєнних злочинів. Крім того, на сьогодні існує необхідність запровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації працівників таких органів та підрозділів [1 с. 51].

Прокурорський нагляд за підрозділами, що проводять оперативно-розшукову діяльність в умовах воєнного стану має важливе значення для впровадження й удосконалення організації й діяльності оперативних підрозділів поліції. Розглянуті нами питання носять дискусійний характер та потребують обговорення з метою їх подальшого вдосконалення в практичній діяльності щодо попередження, виявлення і припинення злочинів [15].

Список використаних джерел:

1. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої

освіти МВС України. Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes № 4 dated 24.04.2023. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-315-6-3>. С. 40-41, 49, 51.

2. Васильєв С. В., Маляр С. А. Правові засади запровадження режиму воєнного стану в Україні. Наука і техніка сьогодні. 2022. № 3 (3). С. 22–30.

3. Липівський В. В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 165–169.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення 09.03.2023).

5. Богатирьова О. І., Галай А. О., Гладун О. З. та ін. Заходи забезпечення кримінального провадження: науково-практичний посібник / за заг. ред. В. Т. Маляренка. Київ : Національна академія прокуратури України, 2015. С. 310.

6. Столітній А. В. Прокурорський нагляд: історія, сучасність, перспектива. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2015. № 3. С. 81–84.

7. Білічак О. А. Прокурорський нагляд за законністю провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний вісник. 2014. № 5. С. 115–120.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 09.06.2023).

8. Копилов Е. В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Міжнародний юридичний науковий електронний журнал № 5-450 від «1» червня 2022 р. м. Запоріжжя, офіційний сайт: www.lsej.org.ua.

9. Дьомін Ю. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю / Ю. Дьомін // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 3. – С. 67–73 URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/11-2016/diomin.pdf> (дата звернення 09.06.2023).

10. Мукоїда Р. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність. Південноукраїнській правничий часопис. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_1_47 (дата звернення: 05.06.2023).

11. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затв. наказом МВС № 575 від 07.07.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text7> (дата звернення 25.05.2023).

12. Організація та діяльність органів прокуратури України: навч. посіб. / П. М. Каркач, В. В. Кривобок, В. С. Бабкова та ін. за ред. П. М. Каркача. Харків: Право, 2019. 500 с.

13. Тіхонов С. В., Василичук В. І., Вишневський С. А. Удосконалення участі прокурора під

час ведення оперативно-розшукових справ підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Теорія і практика правознавства. 2022. Вип. 1 (21). С. 82–96. doi: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2022.21.260018>.

14. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992р. №2135-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення 18.05.2023).

15. Копилов Е .В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. «Colloquium-journal» (Польща) 2023-04 № 10 (169). Colloquium-journal Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa Annapol, 4, 03-236 E-mail: info@colloquium-journal.org С. 46.

Colloquium-journal №17 (176), 2023

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>